

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.І. МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра конституційного права та правосуддя

Методичні рекомендації
до вивчення навчальної дисципліни
«ОСНОВИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»

Для студентів денного (заочного) відділення економіко-правового факультету

Спеціальність: 081 право

Рівень вищої освіти: перший (бакалавр)

Одеса

Фенікс

2021

УДК 341:061.1ЄС (075)

М 54

Укладачі:

Саракуца М.О. – к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного права та правосуддя;

Садовська О.М. – к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного права та правосуддя;

Ромашкін С.В. – к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного права та правосуддя

Рецензенти:

Степанова Т. В. – д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного права та правосуддя;

Бачур Б.С. – к.ю.н., доцент, доцент кафедри загально-правових дисциплін та міжнародного права

Рекомендовано до друку вченою радою економіко-правового факультету
(протокол № 5 від 9 лютого 2021 р.)

Методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Основи права М 54 європейського союзу» : для студентів денного (заочного) відділення економіко-правового факультету. Спеціальність: 081 право, рівень вищої освіти: перший (бакалавр) / М.О. Саракуца, О.М. Садовська, С.В. Ромашкін. – Одеса : Фенікс, 2021. – 71 с.

УДК 341:061.1ЄС (075)

© М.О. Саракуца, О.М. Садовська, С.В. Ромашкін, 2021

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Система контролю знань	8
Тематичний план навчальної дисципліни «Основи права Європейського Союзу»	12
Зміст лекцій, плани семінарських і практичних занять, завдання для самостійної роботи студентів та методичні вказівки	
Змістовий модуль 1	14
Питання до змістового модулю 1	29
Змістовий модуль 2	31
Питання до змістового модулю 2	37
Змістовий модуль 3	39
Питання до змістового модулю 3	48
Питання до заліку навчальної дисципліни «Основи права Європейського Союзу»	50
Список рекомендованих джерел до вивчення навчальної дисципліни «Основи права Європейського Союзу»	53
Умовні скорочення	70

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

В наш час «Основи права Європейського Союзу» є обов'язковою учбовою дисципліною у всіх вітчизняних та закордонних юридичних вищих навчальних закладах. Необхідність вивчення європейського права обумовлена його провідною роллю в регулюванні інтеграційних процесів. В результаті цього склалася самостійна правова система, що є унікальною за своєю природою, і яка займає самостійне місце стосовно як національного права держав-членів, так і міжнародного права.

Європейське право – унікальне явище, що поєднує в собі національні та міжнародні правові підходи, а також свої власні. Європейське право сьогодні стало життєво важливим фактором не тільки європейського, але й світового розвитку. Беручи до уваги євроінтеграційні наміри України та процес адаптації українського права до європейських стандартів, що зараз відбувається, стає зрозумілою необхідність вивчення цієї учбової дисципліни.

Основною *метою курсу* є надання студентам відповідного рівня знань у галузі права Європейського Союзу.

Вивчення учбової дисципліни «Основи права Європейського Союзу» спрямовано на досягнення наступних *завдань*:

- ознайомлення студентів з євроінтеграційними ідеями з Середньовіччя до сьогодення;
- вивчення поняття, сутності, правової природи європейського права та його місця в правовій системі Європи;
- дослідження структури та системи права ЄС, основних принципів його діяльності;
- визначення поняття, особливості та класифікації компетенції ЄС;
- аналіз джерельної бази Європейського Союзу;
- з'ясування студентами правового статусу, компетенції, структури, порядку формування Європейської Ради, Парламенту ЄС, Ради ЄС, Європейської Комісії, Суду ЄС, Європейського омбудсмена, консультативних органів та установ ЄС;
- дослідження основ правового статусу людини і громадянина за правом ЄС;

- висвітлення основних етапів та правової бази співробітництва України та Європейського Союзу;

засвоєння студентами специфічної лексики і термінології, що застосовується в праві Європейського Союзу;

формування правової культури студентів.

Для досягнення вказаної мети та завдань передбачається проведення лекцій, а також самостійна робота студентів для найліпшого опанування додаткової літератури та нормативного матеріалу ЄС. Важливою формою засвоєння матеріалу є проведення семінарських занять, на яких, поряд з опитуванням студентів, проводяться обговорення дискусійних питань, доповіді, тестування, експрес-опитування, виконання самостійних і контрольних робіт, індивідуальні завдання та ін. Самостійна підготовка передбачає написання рефератів, доповідей та повідомлень, аналіз нормативних актів і літературних джерел, огляд бібліографії. Студент повинен пам'ятати, що самостійна та індивідуальна робота є однією з важливіших форм навчального процесу при підготовці юристів-правознавців. Вона створює можливість глибшого опанування основних теоретичних положень, понять та категорій, що становлять основний зміст навчальної дисципліни, а також дозволяє студентам самостійно поглиблювати і відпрацьовувати володіння основними методами наукового дослідження.

Навчальна дисципліна «Основи права Європейського Союзу» вивчається студентами третього курсу економіко-правового факультету спеціальності право у шостому семестрі. Формою контролю є залік. Дисципліна вивчається з застосуванням кредитно-модульної системи (КМС) і складається з одного змістовного модулю.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей:**

а) загальних

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК6. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК9. Здатність працювати в команді.

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК14. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності.

б) фахових загальних

СК 1. Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи.

СК2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

СК4. Знання і розуміння міжнародних стандартів прав людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини.

СК5. Здатність застосовувати знання засад і змісту інститутів міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.

СК6. Знання і розуміння основ права Європейського Союзу.

СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.

СК12. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.

СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.

СК16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

в) спеціальних фахових:

1. Знання сутності правової природи Європейського Союзу.
2. Вміння розрізняти головні принципи діяльності та принципи права ЄС та їх значення у співвідношенні європейського, національного та міжнародного права.

3. Уміння аналізувати основні складові елементи системи та структури європейського права.
4. Навички аналізувати основні положення засновницьких договорів Європейського Союзу.
5. Знання видів джерел права ЄС та особливостей правотворчої діяльності інститутів ЄС.
6. Вміння визначати правовий статус інститутів, органів та установ ЄС, їх повноваження та компетенцію.
7. Навички аналізувати сутність правових актів, що регулюють співробітництво України та ЄС.
8. Здатність розрізняти право ЄС та Право Ради Європи у сфері захисту прав та свобод європейських громадян.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- фундаментальні поняття і категорії європейського права;
- основні етапи формування та організаційний механізм Європейського Союзу;
- співвідношення міжнародного права та права ЄС;
- особливості відповідальності за порушення норм права Європейського Союзу як державами-членами, так і ЄС;
- основні джерела правової системи Європейського Союзу;
- принципи, що визначають співвідношення європейського права та національного права держав-членів Європейського Союзу;
- основу інституційної структури Євросоюзу;
- предмети ведення і повноваження Європейського Союзу;
- порядок вирішення спорів та здійснення судової юрисдикції в ЄС;
- правову базу та основні напрямки співробітництва України та ЄС;
- інститути, форми та напрямки зовнішньополітичної діяльності Європейського Союзу.

вміти:

- орієнтуватися в структурі нормативних актів ЄС,

- тлумачити норми права ЄС;
- аналізувати джерела права ЄС, включаючи рішення Суду ЄС та міжнародні договори Європейського Союзу;
- використовувати норми національного законодавства з урахуванням положень права ЄС.

Здобувач вищої освіти ступеня вищої освіти **бакалавр** зі спеціальності 081 «Право» повинен продемонструвати такі результати навчання:

РН02. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв’язання.

РН07. Скласти та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.

РН08. Використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.

РН12. Доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло.

РН13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.

РН14. Належно використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для своєї професійної діяльності.

РН15. Вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних.

РН17. Працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи.

РН19. Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права.

РН20. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальна нормативна дисципліна «Основи права Європейського Союзу» викладається за кредитно-модульною системою організації навчального процесу.

Дана система запроваджується з метою удосконалення системи контролю якості знань студентів, сприяння формуванню системних та систематичних знань, стабільної самостійної роботи впродовж семестру, підвищення об'єктивності оцінювання знань та адаптації до вимог, визначених Європейською системою залікових кредитів (ECTS).

Оцінювання знань студентів повинно сприяти реалізації низки завдань, зокрема:

- підвищення мотивації студентів до системного навчання впродовж семестру та навчального року, переорієнтація їх цілей з отримання позитивної оцінки на формування системних, стійких знань, умінь та навичок;
- відповідність переліку, форм, та змісту контрольних заходів вимогам КМСОНП;
- відкритість контролю, яка базується на ознайомленні студентів на початку вивчення дисципліни переліком, формами та змістом контрольних завдань, критеріями та порядком їх оцінювання;
- подолання елементів суб'єктивізму при оцінюванні знань, що забезпечується виконанням індивідуальних завдань із застосуванням модульної системи оцінювання, іспиту;
- розширення можливостей для всебічного розкриття здібностей студентів, розвитку їх творчого мислення, та підвищення ефективності навчального процесу.

Дисципліна вивчається протягом одного семестру та складається з двох змістовних модулів (ЗМ). По завершенню курсу студенти в першому семестрі складають залік. На залік виносяться вузлові питання, типові і комплексні завдання, що потребують творчої відповіді та вміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх при вирішенні практичних завдань. Оцінювання знань студентів здійснюється шляхом виконання індивідуальних завдань, які включають *поточний (модульний ЗМ1, ЗМ2, ЗМ3), підсумковий (КПМ) та семестровий (СК) контроль*. Результати контрольних завдань оцінюються за 100–бальною системою.

За результатами оцінювання змістового модуля студентам виставляються бали. Оцінювання знань студентів за формами контролю:

- поточний – складається з відвідування лекційних і семінарських занять, роботи на семінарських заняттях і самостійних робіт. Дає можливість сумарно отримати до 30 балів;
- модульний – складається з 1 модульної роботи, яка може поводитися у письмовій або тестовій формі за вибором викладача. Дає можливість сумарно отримати до 30 балів;
- підсумковий контроль – проводиться у формі заліку і дає можливість отримати до 40 балів.

При отриманні студентом за результатами поточного та модульного контролю менше 20 балів, студент вважається таким, що не виконав всі види робіт, передбачених навчальним планом і не допускається до складання заліку.

Максимальна кількість балів, що може набрати студент у третьому семестрі за один ЗМ дорівнює 20-ти балам. За чотири модулі студент може одержати максимум 80 балів (по 20 балів за кожний), які додаються до наступних максимально можливих 20 балів, що одержуються ним при складанні іспиту.

Під час викладання матеріалу лекцій лектор може здійснювати контрольні опитування студентів. Максимальна оцінка, яку студент може отримати за ці опитування складає 10 балів, які є складовими КПМ.

Орієнтовні форми контролю знань на семінарських заняттях та їх оцінка:

- доповідь (виступ на задану тему) – до 5 балів;
- доповнення доповіді – до 3 балів;
- експрес опитування – до 3 балів;
- самостійна робота – до 4 балів;
- тестування (з набору суджень вибрати вірні) – до 3 балів;
- реферат (змістовна письмова робота на задану тему з аналізом літератури та висновками) – до 3 балів;
- участь в дискусії – до 2 балів;
- підсумкова контрольна робота - до 5 балів.

У випадку відсутності студента на лекції або семінарському занятті він зобов'язаний відпрацювати пропущене заняття через усне опитування в поза аудиторний час (час консультацій викладача) або відпрацювати пропущене заняття

шляхом написання реферату на тему, задану викладачем (але не більше половини від загальної кількості лекцій та семінарських занять). Невідпрацьовані заняття вважаються незданими і за них не нараховується оцінка в балах. За 10 днів до початку екзаменаційної сесії викладач припиняє приймати відпрацювання.

Таким чином, за цю дисципліну студентом може бути отримано максимально 100 балів. У підсумку, оцінені за 100-бальною системою, знання студента відображаються у заліковій книжці.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту, практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	ср		л	п/с	лаб	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. Загальні поняття курсу.										
Тема 1. Поняття та основні категорії європейського права	6	2	2	-	2	8	2	-	-	6
Тема 2. Історія створення та еволюція ЄС	6	2	2	-	2	8	2	-	-	6
Тема 3. Правова природа та принципи права ЄС	6	2	2	-	2	8	1	1	-	6
Тема 4. Поняття, особливості та види компетенції ЄС	5	2	1	-	2	4	-	-	-	4
Тема 5. Джерела європейського права	5	2	1	-	2	7	1	-	-	6
Разом за змістовим модулем 1	28	10	8	-	10	35	6	1	-	28
Змістовий модуль 2. Інституційна структура Європейського Союзу.										
Тема 6. Інституційна структура ЄС: загальна характеристика та правовий статус політичних	8	2	2	-	4	11	2	1	-	8

інститутів										
Тема 7.Судова система, консультативні та спеціалізовані органи та установи ЄС	4	2	-	-	2	4	-	-	-	4
Разом за змістовим модулем 2	12	4	2	-	6	15	2	1	-	12
Змістовий модуль 3. Зовнішньополітичні напрямки діяльності ЄС.										
Тема 8. Європейське право в галузі захисту прав людини	6	2	2	-	4	4	-	-	-	4
Тема 9. Діяльність ЄС на міжнародній арені	6	2	-	-	2	-	-	-	-	
Тема 10. Правове регулювання співробітництва України та ЄС	8	2	2	-	4	6	-	-	-	6
Разом за змістовим модулем 3	20	6	4	-	10	10	-	-	-	10
Усього годин	60	20	14	-	26	60	8	2	-	50

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ, ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Змістовий модуль 1. Загальні поняття курсу.

Тема 1. Поняття та основні категорії європейського права.

Лекція (2 год.)

Вступ до курсу. Поняття європейської інтеграції. Європейська інтеграція та міжнародні організації на території Європи. Європейський Союз сьогодні: поняття, склад, територія, офіційні мови та символи. Співвідношення території ЄС та Шенгенського простору. Зона «євро». Феномен ЄС як державотворення.

Право Європейського Союзу – поняття та сутність. Співвідношення термінів „право Європейського Союзу” та „європейське право”. Поняття правової системи ЄС. Предмет та методи правового регулювання у праві ЄС.

Поняття та структура права ЄС як науки та навчальної дисципліни.

Правові основи членства держав у Європейському Союзі. Копенгагенські критерії та роль Ради Європи. Об'єктивні та суб'єктивні критерії членства в Європейському Союзі. Процедура набуття членства в ЄС, її стадії. Питання виходу з ЄС – нормативна основа та ситуація з Великобританією.

Семінар (2 год.):

1. Поняття та етапи європейської інтеграції.
2. Європейський Союз: поняття, склад, територія.
3. Поняття та сутність права Європейського Союзу.
4. Співвідношення термінів „право ЄС” та „європейське право”. Методи правового регулювання у праві ЄС.
5. Членство в Європейському Союзі: умови та категорії.
6. Вихід зі складу ЄС.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Теорії європейської інтеграції.
2. Поняття та сутність Копенгагенських критеріїв.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (2 год):

1. Європейський Союз як державне утворення.
2. Відмінність між повноправними та асоційованими державами-членами.
3. Невдачі інших євроінтеграційних рухів та організацій.
4. Території держав-членів з особливим правовим статусом як виключення з права ЄС.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

При вивченні даної теми слід звернути увагу на визначення поняття європейської інтеграції, простежити її етапи у двадцятому сторіччі. Слід також назвати усі регіональні організації, які функціонують на території Європи.

ЄС є унікальним міжнародним утворенням, оскільки поєднує в собі ознаки міжнародної організації та держави, хоча формально не є ані тим, ані іншим. Тому необхідно дати визначення Європейському Союзові, проаналізувати теорії його виникнення (федералістські, міжнародні та автономні). Дуже важливим є визначення структури сучасного Європейського Союзу, територіальної сфери його діяльності, висвітлення особливостей цього об'єднання як феномену державотворення.

Поняття «права Європейського Союзу» та «європейського права» - загальні риси та відмінності. «Європейське право» як наука та навчальна дисципліна, поняття інституційного та матеріального права ЄС.

При вивченні даної теми необхідно також проаналізувати комплексну юридичну природу права Європейського Союзу, яке об'єднує в собі ознаки, притаманні як міжнародному, так і внутрішньодержавному праву, містить норми різних галузей та правових інститутів. При цьому потрібно враховувати, що з огляду своїх юридичних ознак воно поєднує традиції як англосаксонської, так і романо-германської правових сімей.

Доцільним є провести аналіз предмету, об'єкту та методів регулювання європейського права, в першу чергу методів уніфікації та гармонізації.

Слід також розглянути коло суб'єктів європейського права, поняття «Шенгенських угод», «зони євро», вказати держави, які не входять в дані об'єднання або входять з обмеженнями.

Загалом необхідно проаналізувати поняття та умови членства в Європейському Союзі (Копенгагенські критерії), його відмінності від асоціативного членства та проаналізувати роль Ради Європи у контролі за виконанням умов вступу до ЄС державами - аплікантами. Порівняти об'єктивні та суб'єктивні критерії членства в Європейському Союзі.

В контексті сучасної ситуації доцільно також дослідити порядок та правові наслідки виходу з ЄС як на основі засновницьких договорів, так і на практиці виходу Великобританії.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу: підручн. для студ. вищих навч. закладів. Одеса : Фенікс, 2012. 390 с.
2. Буряк П.Ю., Гупало О.Г. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник. К.: “Хай-Тек Прес”, 2007. 336 с.
3. Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції \Пер. з англ. К.: К.І.С., 2006. 696 с.
4. Європейський Союз: економіка, політика, право: енцикл. слов. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: ВПЦ "Київ. ун-т", 2011.
5. Кавешников Н. Ю. Великобритания и Европейский Союз: долгая история развода. Стаття 1. Европейский вопрос. *Современная Европа*, 2018, № 5. С. 5-17.
6. Кавешников Н. Ю. Великобритания и Европейский Союз: долгая история развода. Стаття 2. Сложный партнер. *Современная Европа*, 2018, № 6. С. 18–29.
7. Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник /за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків: Право, 2019. 360 с.
8. Трагнюк О.Я. Деякі питання конституційно-правового регулювання членства держав у Європейському Союзі. *Політичні і правові проблеми становлення і розвитку держави на пострадянському просторі*: Матеріали міжнар. наук.-

- практ. конф., м. Харків, 26 черв. 2009 р. Харків: НДІ держ. будова та місцевого самоврядування АПрН України. 2009. С. 3-10.
9. Хоббі Ю. С. Правовий статус держав – кандидатів на вступ до Європейського Союзу: проблематика суверенітету. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 614-619.
10. Яковлев В. В. Brexit як майбутній прецедент застосування статті 50 Договору про Європейський Союз. *Альманах міжнародного права*. Випуск 17. 2017. С. 29-38.
11. W. van Gerven. The European Union: a polity of states and peoples Stanford University Press, 2005.
12. European Council. Copenhagen Criteria/ European Council. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-93-3_en.htm?locale=en

Тема 2. Історія створення та еволюція ЄС.

Лекція (2 год.)

Розвиток ідей об'єднання Європи: від середньовіччя до Другої Світової війни. Передумови створення ЄОВС та ЄЕС. Створення Європейського Об'єднання Вугілля та Сталі, Паризький договір 1951р. Створення Європейського Економічного Співтовариства та Співтовариства з атомної енергії (Євратома), Римські договори 1957 р. Еволюція ЄЕС до ЄС: від Римського Договору до Маастрихтських угод. Перші етапи розширення ЄЕС. Єдиний Європейський Акт. Європейське політичне співробітництво.

Створення Європейського Союзу (ЄС), Маастрихтський договір 1992 р, його правова сутність. Амстердамський (1997 р.) та Ніццький (2001 р.) договори – подальше реформування ЄС. Лаакенська декларація: підготовка до нового розширення та реформи. Робота Європейського Конвенту, етапи розробки Конституції ЄС. Приєднання 12 нових держав-членів. Підписання Конституції та невдача в її ратифікації. Політична криза та розробка Лісабонської угоди, її сутність. ЄС сьогодні: тенденції та перспективи.

Семінар (2 год.):

1. Розвиток євроінтеграційних ідей від Середньовіччя до кінця Другої Світової війни.
2. Створення Європейського Об'єднання Вугілля та Сталі.
3. Європейське Економічне Співтовариство та Співтовариство з атомної енергії (Євратом). Сутність договорів, діючі органи.
4. Основні етапи еволюції ЄЕС з Римських до Маастрихтських угод.
5. Створення Європейського Союзу, його правова сутність.
6. Подальше реформування ЄС: Амстердамська, Ніщцька угоди, Лаакенська декларація, розширення ЄС 2004-2006 рр.
7. Конституція ЄС: розробка, підписання та ратифікація, правова сутність.
8. Інституційна криза в ЄС та розробка Лісабонської угоди.
9. Сучасні проблеми та тенденції розвитку ЄС.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Розвиток пан європейського руху до середини 20-го сторіччя.
2. Основні етапи розширення ЄС.
3. Правовий аналіз Лісабонської угоди.
4. Основні сценарії подальшого розвитку Європейського Союзу.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (4 год.):

1. Розвиток зовнішньополітичного напрямку діяльності ЄС з Паризького договору до наших часів.
2. Порівняльний аналіз Конституції та Лісабонської угоди.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Незважаючи на те, що початком європейської інтеграції прийнято вважати середину 20-го сторіччя, проекти об'єднання Європи з'явилися ще з середньовіччя. Для розуміння тенденцій та особливостей розвитку сучасної інтеграції потрібно висвітлити її історичні та політичні витоки, а також звернути особливу увагу на зміст та розвиток “Європейської ідеї”.

Першою інтеграційною організацією, з якої почалось будівництво ЄС, стало Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС). Необхідно зрозуміти причини, в

силу яких повномасштабна інтеграція почалась саме з вугільного та сталеливарного секторів промисловості, проаналізувати норми укладеної угоди.

Іншим кроком у будівництві ЄС стало укладення Римських угод. Слід ознайомитись з головними положеннями угод, з'ясувати ті якісні зміни, що вони привнесли до інтеграційного утворення.

При вивченні правових форм інтеграційного процесу в Співтовариствах в 1960-70-ті рр. треба звернути особливу увагу на «Угоду про злиття», яка завершила процес об'єднання трьох Співтовариств в *de facto* єдину організацію а також на Єдиний Європейський акт.

Сучасний етап в розвитку інтеграції відкриває Договір про ЄС, підписаний в Маастрихті у 1992 р. Він заснував нову інтеграційну організацію, але в той же самий час зберіг усі три Співтовариства. Треба проаналізувати структуру ЄС, щоб зрозуміти цей синтез трьох різних структурних компонентів (опор), кожен з яких мав свою власну правову основу.

Кінець 20-го – початок 21-го сторіччя ознаменувався підписанням декількох реформаторських угод, які пристосовували правову природу ЄС до сучасних змін та реалій. Для ознайомлення з сучасною правовою базою Європейського Союзу, треба розглянути Амстердамську, Ницьку угоди, угоди про приєднання нових членів. Що нового вони привнесли до організації та діяльності ЄС?

Особливим предметом вивчення є Конституція для Європи (2004) та Лісабонська угода (2008). Основне питання, яке треба з'ясувати: чому незважаючи на те, що Конституція повинна була кардинально змінити саму природу ЄС, упорядкувати його структурну організацію та просунути європейську інтеграцію на якісно новий етап розвитку, її ратифікація потерпіла фіаско. Для того ж, щоб уявити сучасну ситуацію в ЄС, слід провести порівняльний аналіз положень Конституції та Лісабонської (Реформаторської) угоди та простежити увесь нелегкий процес її розробки та прийняття.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Основні:

1. Договір о Европейском Союзе в редакции Лиссабонского договора (Маастрихтский договор). URL: <http://eulaw.ru/treaties/teu>

2. Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями/ отв. ред. С.Ю. Кашкин; пер. А.О. Четвериков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФА-М, 2017. 650 с.

3. Consolidated version of the Treaty on the European Union. *Blackstone's EU Treaties and legislation*/ N.Foster (ed.). Oxford: Oxford University Press, 2014. pp.1-20.

4. European Council. Copenhagen Criteria/ European Council. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-93-3_en.htm?locale=en

Спеціальна література:

5. Аннерс Э. История европейского права/ Пер. со швед. М. 1994.

6. Бирюков М.М. Европейское право до и после Лиссабонского договора. М.: Статут, 2013. 240 с.

7. Глотов С.А. Право Европейского Союза в редакции Лиссабонского договора: Учебное пособие М.: Издательство Международного юридического института, 2010. 452 с.

8. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський союз: заснування і етапи становлення/ Навч. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 448 с.

9. Марченко, М.Н. Право Европейского Союза: вопросы истории и теории. Москва: Проспект, 2013. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=452624>

10. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / М.В. Буроменський, Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова та ін.; за заг. ред. М. В. Буроменського. Х. : Право, 2015. 328 с.

11. Право Європейського Союзу: навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеяна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». О.: Фенікс, 2019. 144 с.

12. Саракуца М.О. Правовий аналіз Лісабонського Договору / М.О.Саракуца. *Правова держава*. 2008. № 10. С. 291-296.

13. Piris J.-C. The Lisbon Treaty. A Legal and Political Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Тема 3. Правова природа та принципи права ЄС.

Лекція (2 год.)

Співвідношення європейського та національного права. Наднаціональний характер ЄС. Поняття „*acquis communautaire*”. Європейське та міжнародне право. Дія норм європейського права у часі та просторі.

Принципи права ЄС: поняття та класифікація. Принцип автономності правопорядку ЄС. Принцип верховенства права ЄС щодо національного права держав-членів: історія становлення принципу, поняття, особливості застосування в окремих державах-членах. Принцип прямої дії права ЄС у національних правопорядках держав-членів: історія становлення принципу, поняття, умови визнання, відмінність від прямого застосування.

Принцип субсидіарності та пропорційності. Юрисдикційна захищеність права ЄС. Відповідальність держав-членів за порушення європейського права. Правова природа, види та елементи відповідальності ЄС. Міжнародна правосуб'єктність ЄС.

Семінар (2 год.) :

1. Характеристика основних принципів права ЄС.
2. Особливості застосування принципів субсидіарності та пропорційності.
3. Міжнародна правосуб'єктність ЄС.
4. Співвідношення міжнародного та європейського права. Національне та європейське право.
5. Відповідальність держав-членів та Європейського Союзу за порушення права ЄС.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Цінності ЄС, їх практичне значення
2. Особливості правової природи ЄС.
3. Правова сутність принципів субсидіарності та пропорційності.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (2 год.):

1. Розвиток міжнародної правосуб'єктності ЄС.
2. Сутність понять „*acquis communautaire*” та «юрисдикційний захист права ЄС».

3. Питання про межі суверенітету держав у рамках інтеграційного утворення.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Право Європейського Союзу – унікальний правовий феномен, що склався в ході розвитку європейської інтеграції в рамках Європейських співтовариств і Європейського Союзу, результат реалізації наднаціональної компетенції інститутів ЄС.

Поняття «принципи права ЄС» характеризує його головні ідеї та внутрішні особливості як самостійної правової системи. Треба проаналізувати їх зміст та джерела, розглянути їх класифікацію з огляду на сфери діяльності ЄС.

Неоднозначність права ЄС потребує його порівняльного аналізу з іншими правовими системами, які існують в сучасному світі, тобто з національним та міжнародним публічним і приватним правом. Поряд з теоретичним аспектом даного питання, дуже важливою є практична сторона. Необхідно уявити, як на практиці повинні вирішуватись колізії, виникаючі між правом ЄС та правом держав-членів а також інших країн. Для цього потрібно розкрити як вплив правових традицій країн Європи на правову систему Європейського Союзу так і правові наслідки участі держав у Європейському Союзі. Визначити елементи романо-германської (континентальної) і англосаксонської правових сімей у праві Європейського Союзу.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Договор о Европейском Союзе в редакции Лиссабонского договора (Маастрихтский договор). URL: <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. Грицяк, І.А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу: Підручник/за заг. ред. М.Бойцун. Х.: «Магістр», 2009. 620 с.
3. Захарченко Д. Співвідношення норм права Європейського Союзу та норм національного права. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 11 / 3-4, 2019. С. 114-120.
4. Капустин А. Я. Право Европейского Союза: учебник для вузов. Москва: Издательство Юрайт, 2017. 387с.
5. Лазовські А. Верховенство права Європейського Союзу: юридична авантюра, що окупилася. *Право України*. 6\2019. С. 35-52.

6. Маринів І. І. Щодо питання дії міжнародного права в правопорядку Європейського Союзу. *Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах*): зб. наук. ст. та тез повідом. міжнар. наук. конф. (м.Харків, 23 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 343-351.
7. Марченко М.Н., Дерябина Е.М. Правовая система Европейского союза. Монография. М.: Норма, Инфра-М, 2012. 704 с.
8. Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник /за заг. ред. І.В.Яковюка. Харків: Право, 2019. 360 с.
9. Саракуца М.О. Роль національних парламентів держав-членів Європейського Союзу у дотриманні принципу субсидіарності в діяльності інститутів ЄС. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія «Правознавство»*. 2018. Том 23. Випуск 1(32). С.199-207. (в співавторстві).
- 10.Тітов Є.Б. Відповідальність представників держав-членів та персоналу на прикладі деяких інституцій Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія «ПРАВО»*. Випуск 29, 2020. С. 341-347.
- 11.Шпакович О. Принципи субсидіарності та пропорційності у праві Європейського Союзу. *Право України*. 2012. N 3/4. С. 321-329.
- 12.Юхимюк О. Еволюція системи загальних принципів права Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. 2016. №1 (7). С.53-57.
- 13.Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union *Blackstone's EU Treaties and legislation/ N.Foster (ed.)*. Oxford: Oxford University Press, 2014. pp.21-112
- 14.Treaty on European Union, together with the complete text of the Treaty establishing the European Community. *Official Journal of the European Communities*. C 224 Volume 35, 31 August 1992.
- 15.Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *Official Journal of the European Union*. C 306, Volume 50, 17 December 2007.

Тема 4. Поняття, особливості та види компетенції ЄС.

Лекція (2 год.)

Поняття і класифікація цілей Європейського Союзу, їх види (цілі створення та цілі діяльності), спосіб їх закріплення в установчих документах. Компетенція Європейського Союзу: правова природа, структура та зміст. Характеристика основних категорій та видів компетенції ЄС.

Відмінності компетенції ЄС в залежності від сфери діяльності. Імплементація цих рішень на національному рівні. Інститути, на які покладено реалізація компетенції ЄС. Юридичні процедури розширення компетенції ЄС. Можливість повернення компетенції ЄС державам-членам. Державний контроль за реалізацією компетенції ЄС.

Семінар (1 год.) :

1. Поняття, правова природа та особливості компетенції ЄС.
2. Основні класифікації компетенції ЄС.
3. Співвідношення компетенції Європейського Союзу та держав-членів.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (2 год.):

1. Співвідношення компетенції Європейського Союзу та держав-членів.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Компетенція є складним поняттям, яке включає в себе мету, функції, повноваження та предмети відання органу. У зв'язку з цим слід визначити поняття і класифікацію цілей Європейського Союзу, їх види, спосіб їх закріплення в установчих документах. В свою чергу засновницькі договори окреслюють рамки повноважень ЄС, а також засоби їх реалізації.

З точки зору своєї компетенції Союз є організацією політичної влади, яка приймає юридично обов'язкові рішення як для держав-членів, так і для громадян. Але ці рішення мають різну правову силу, в залежності від сфери діяльності. Для розуміння цього питання потрібно проаналізувати сутність та особливості компетенції ЄС.

Лісабонська угода ввела новий поділ компетенції ЄС – на внутрішню та зовнішню. Внутрішня і зовнішня компетенція Союзу в свою чергу поділяються на явно виражену і ту, що мається на увазі.

Традиційно компетенція Європейського Союзу поділяється на виняткову, сумісну (паралельну) та додаткову. Доцільним є провести аналіз основних сфер діяльності Європейського Союзу та об'єм його повноважень (компетенції) у кожній з них. Розглянути порядок діяльності інститутів, на які покладено реалізація компетенції ЄС.

Слід також розглянути співвідношення компетенції Європейського Союзу та держав-членів (принцип субсидіарності) та проаналізувати роль національних парламентів держав-членів у питанні контролю за дотриманням принципу субсидіарності в діяльності інститутів ЄС.

Закінчуючи розгляд теми компетенції, необхідно проаналізувати основні напрями та правові форми розширення повноважень Євросоюзу.

Основные направления и правовые формы увеличения компетенции Союза.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Бартенев С.А. Разграничение компетенции между Европейским Союзом и государствами-членами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2008. 31 с.
2. Бирюков М.М. Европейское право до и после Лиссабонского договора/ М.: Статут, 2013. 240 с.
3. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. 2-ге вид., виправл. і доповн. К.: Знання, 2012. 759 с.
4. Марченко, М.Н. Право Европейского Союза: вопросы истории и теории. Москва: Проспект, 2013. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=452624>
5. Муравйов В. Види компетенції реформованого Європейського Союзу / В.Муравйов. *Міжнародні відносини*. 2009. №37.С.53-58.

6. Небеська М.С. Особливості компетенції Європейського Союзу. Розмежування компетенції між Європейським Союзом і державами-членами. *Альманах міжнародного права*. Випуск 16. 2017. С. 70-78.
7. Право Европейского Союза. /Под ред. профессора С.Ю.Кашкина. Учебник. 4-е изд., перераб. и доп. В 2 т. Т. 1. Общая часть. М.: Юрайт. 2015. 647 с.
8. Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник /за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків: Право, 2019. 360 с.
9. Саракуца М.О., Ячменська М.М. Роль національних парламентів держав-членів Європейського Союзу у дотриманні принципу субсидіарності в діяльності інститутів ЄС. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*. Серія «Правознавство». 2018. Том 23. Випуск 1(32). С.199-207.
10. Шпакович О. Принципи субсидіарності та пропорційності у праві Європейського Союзу. *Право України*. 2012. N 3/4. С. 321-329.
11. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union *Blackstone's EU Treaties and legislation*/ N.Foster (ed.). Oxford: Oxford University Press, 2014. pp.21-112.
12. Shukurov T. External competence of the EU for international agreements. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 12 (1-2), 2020. Р. 174-177.
13. Treaty on European Union, together with the complete text of the Treaty establishing the European Community. *Official Journal of the European Communities*. C 224 Volume 35, 31 August 1992.
14. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *Official Journal of the European Union*. C 306, Volume 50, 17 December 2007.

Тема 5. Джерела європейського права.

Лекція (2 год.)

Вертикальна структура права ЄС – система його джерел. Сутність та особливості джерел права Європейського Союзу. Їх загальна класифікація.

Засновницькі угоди – базові джерела первинного права. Внутрішнє право ЄС як джерело вторинного (похідного) права. Поняття «законодавчих» та «не законодавчих» актів ЄС. Класифікація та правова сутність джерел вторинного права (регламенти, директиви, рішення). Рішення Суду ЄС як джерело європейського права. Міжнародні угоди ЄС. «М'яке» (гнучке) право ЄС.

Семінар (1 год.) :

1. Вертикальна структура права ЄС: загальна характеристика його джерел.
2. Джерела первинного права.
3. Вторинне (похідне) право ЄС.
4. Рішення Суду як джерела права ЄС.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (2 год.):

1. Конституційний характер актів ЄС.
2. Порівняльний аналіз «законодавчих» та «не законодавчих» актів ЄС.
3. Специфіка правової дії джерел вторинного права Євросоюзу.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Як і в інших правових системах, термін «джерела права ЄС» означає зовнішні форми відбиття його юридичних норм, однак ці форми мають значні особливості. Для розуміння цього потрібно проаналізувати подібності та відмінності джерел права Європейського Союзу і джерел інших правових систем (національного і міжнародного права), уважно ознайомитись з системою джерел права ЄС та їх співвідношенням з огляду юридичної сили, порядком їх опублікування та вступу в юридичну силу.

Слід чітко уявити різницю між «первинним» та «вторинним» правом Союзу, між різними видами правових актів, що видаються органами ЄС, особливо розглянути рішення Суду ЄС як джерела прецедентного права.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Договор о Европейском Союзе в редакции Лиссабонского договора (Маастрихтский договор). URL: <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. Довгань Е. К вопросу о статусе источников права Европейского союза. Журнал международного права и международных отношений. 2010. №1 URL:

3. Малахов В.П. Право Европейского Союза: проблема источников: монографія. М.: Моск. ун-т МВД России, 2003. 192 с.
4. Марченко, М.Н. Европейский союз: настоящее и будущее: сравнительное теоретико-правовое исследование. Москва: Проспект, 2017. 528 с.
5. Марченко М.Н. Понятие и основные особенности источников права Европейского Союза. *Вестник Московского университета*. Сер. 11: Право. 2009. № 2. С. 3-14.
6. Москаленко О.М. Джерела права Європейського Союзу (міжнародно-правовий аналіз): автореф. дис... канд. юр. наук: 12.00.11. К., 2006. 19 с.
7. Мухаева Н.Р. Право Европейского Союза.. Изд-во «ЮНИТИ-ДАНА». М., 2017. 159 с.
8. Муравйов В.І. (ред.), Шпакович О.М. та інші. Європейське право: право Європейського Союзу. Книга 1. Інституційне право Європейського Союзу. Підручник. Київ: Ін Юре, 2015. 312 с.
9. Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу: Навчальний посібник К.: Таксон, 2005. 280с.
10. Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник /за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків: Право, 2019. 360 с.
11. Смирнова К.В. Ієрархія джерел права Європейського Союзу. Актуальні проблеми міжнар. відносин: 36. наук, праць. Вип. 40. Ч. П. 2003. С. 82-88.
12. Стрельцова О. В. Джерела права Європейського Союзу (теоретичні аспекти): автореф. дис. ... наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2008. 20 с.
13. Treaty on European Union, together with the complete text of the Treaty establishing the European Community. *Official Journal of the European Communities*. C 224 Volume 35, 31 August 1992.
14. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *Official Journal of the European Union*. C 306, Volume 50, 17 December 2007.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЮ 1:

1. Поняття європейської інтеграції.
2. Європейський Союз: поняття, склад, громадяни, офіційні мови та символи.
3. Територія ЄС та Шенгенський простір – спільні риси та відмінності.
4. Основні теорії сутності Європейського Союзу
5. Особливості правової природи ЄС.
6. Основні методи регулювання Європейського права.
7. Феномен ЄС як державотворення.
8. Умови приєднання та виходу зі складу ЄС.
9. Розвиток інтеграційних ідей у Європі з 14 ст. до кінця Другої Світової війни.
10. Європейське Товариство вугілля та сталі.
11. Європейське Співтовариство з атомної енергії – сутність та структура.
12. Створення Європейського Економічного Співтовариства.
13. Еволюція ЄЕС до ЄС: від Римського Договору до Маастрихтських угод.
14. Основні етапи розширення ЄС.
15. Створення Європейського Союзу (ЄС). Маастрихтська угода.
16. Амстердамська угода - загальна характеристика.
17. Конституція для Європи – сутність та причини провалу ратифікації.
18. Лісабонська угода – процес прийняття та основні новели.
19. Система та структура європейського права.
20. Європейське право: основні принципи дії.
21. Принципи субсидіарності та пропорційності.
22. Відповідальність держав-членів за порушення європейського права.
23. Відповідальність ЄС за порушення європейського права.
24. Загальна характеристика основних джерел права ЄС.
25. Поняття та сутність „*acquis communautaire*”.
26. Установчі договори як основа правової системи ЄС.
27. Джерела вторинного права – особливості та класифікація.
28. Прецедентне право Європейського Союзу.
29. Співвідношення європейського та міжнародного права.
30. Співвідношення європейського та національного права держав-членів.

31. Поняття та правова природа компетенції Євросоюзу.
32. Класифікація видів компетенції ЄС.
33. Міжнародна правосуб'єктність Європейського Союзу.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Шенгенський простір охоплює:
 1. всі держави-члени ЄС;
 2. країни, що не входять у ЄС;
 3. деякі держави-члени ЄС, а також деякі країни, що не входять у ЄС.
2. З моменту вступу в силу Маастрихтського договору відбулися наступні зміни:
 1. Був створений Європейський Союз, в рамках якого продовжили існування три співтовариства (ЄОВС, ЄЕС і Євратом);
 2. З моменту створення ЄС три співтовариства (ЄОВС, ЄЕС і Євратом) припинили своє існування;
 3. З моменту створення Європейського Союзу три співтовариства (ЄОВС, ЄЕС і Євратом) отримали назву «три опори».
3. Нормативно-правовий акт ЄС, в якому відображені цілі і завдання, а вибір способів їх досягнення залишається за державами - це:
 1. регламент
 2. директива
 3. рішення
4. Чи володіє Європейський Союз правами юридичної особи:
 1. Так, володіє з моменту вступу в силу Лісабонського договору в 2009 р.
 2. Так, володіє з моменту вступу в силу Маастрихтського договору в 1993 р.;
 3. Ні, не володіє.
5. Який термін є синонімом до терміну «комунітарне право»:
 1. наднаціональне право;
 2. міжнародне право;
 3. національне право.

Змістовий модуль 2. Інституційна структура Європейського Союзу.

Тема 6. Інституційна структура Європейського Союзу: загальна характеристика та правовий статус політичних інститутів.

Лекція (2 год.)

Концептуальні основи інституціональної системи. Класифікації інститутів та органів ЄС. Установча, законодавча, бюджетна, виконавча функції: розподіл повноважень.

Європейська Комісія. Наднаціональний характер ЄК. Її склад, функції, обов'язки, повноваження. Зовнішні функції ЄК. Права ЄК у відношенні держав-членів ЄС. Тенденція розвитку ЄК.

Європейська Рада – статус і повноваження. Статус держави-члена, що є головою ЄС. Президент Європейської Ради: порядок обрання, повноваження.

Рада Європейського Союзу. Рада ЄС як інститут представництва країн-членів, порядок її формування. Організація діяльності та прийняття рішень Ради Європейського Союзу.

Європейський парламент. Загальноєвропейські вибори до Парламенту. Функції, процедура роботи, місце в системі наднаціональних органів ЄЕС, сфера компетенції. Система представництва держав-членів ЄС в ЄП. Перспективи розвитку ЄП після Лісабонської угоди. Тенденція збільшення ролі представницьких установ.

Рахункова Палата (Палата Аудиторів) – спеціалізований інститут ЄС. Роль Рахункової Палати у функціонуванні ЄС.

Законодавчий процес ЄС: поняття та основні суб'єкти. Законодавчі процедури у ЄС. Бюджетний процес.

Семінар (2 год.)

1. Основні інститути ЄС: загальна характеристика структури та повноважень.
2. Європейська Рада як інститут політичного керівництва ЄС.
3. Європейська Комісія: статус та повноваження.
4. Рада ЄС: особливості складу та принципи функціонування.
5. Європейський Парламент: формування, структура та повноваження.
6. Рахункова Палата – інститут фінансового контролю ЄС.

7. Основні механізми прийняття рішень інститутами ЄС.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Функціональна характеристика інституціональної системи ЄС.
2. Внутрішня структура та консультативні органи Ради Євросоюзу.
3. Зовнішньополітичні функції Європейської Комісії.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (4 год.):

1. Бюджетна, законодавча та виконавча функції інститутів ЄС з точки зору принципу поділу влади.
2. Основні механізми прийняття рішень в Раді ЄС.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Інституційна структура Європейського Союзу має значну складність для вивчення, оскільки не має аналогів ані у внутрішньонаціональних структурах (система розподілу гілок влади), ані в міжнародних організаціях. Тому потрібно спочатку уявити елементи поділу і взаємодії влади в структурі Європейського союзу, як співвідносяться один з одним поняття «інститут», «орган» та «установа» ЄС, які ознаки інститутів, що виділяють їх зі всіх органів ЄС, та як вони класифікуються з огляду на їхні повноваження.

Необхідно назвати джерела правового регулювання статусу органів Європейського Союзу: установчі договори, внутрішні регламенти та ін.

В рамках цієї теми потрібно розглянути статус та повноваження таких основних інститутів як Європейська Рада, Рада ЄС, Європейська Комісія, Європейський Парламент та Рахункова Палата, а також проаналізувати основні механізми прийняття рішень в процесі діяльності Євросоюзу.

При дослідженні правового статусу кожного інституту та органу ЄС рекомендується проводити його розгляд по елементах: склад та порядок формування, внутрішня організація, порядок роботи та прийняття рішень, повноваження, а також відповідальність.

Розглядаючи кількісний склад а також повноваження органів ЄС, потрібно враховувати нововведення Лісабонської угоди.

Окремо потрібно зупинитись на розгляді процесу та основних механізмів прийняття рішень інститутами ЄС, класифікуючи їх як за інститутами, так і за сферами діяльності, щодо яких приймаються рішення. Слід визначитися із правовим засадами бюджетного і законодавчого процесів Європейського Союзу.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу: підручн. для студ. вищих навч. закладів. Одеса : Фенікс, 2012. 390 с.
2. Гоці С. Європейська Комісія: процеси ухвалення рішень і виконавчі повноваження / Пер. з італійської. К.: К.І.С., 2007. 208 с.
3. Грицяк, І.А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу: Підручник/за заг. ред. М.Бойцун. Х.: «Магістр», 2009 620 с.
4. Ентін Л.М. Інституційна структура та механізм прийняття рішень у Європейському Союзі. Навчальний посібник. Програма Тасіс Європейського Союзу в Україні; Проект "Правничі студії в Україні: Київ та окремі регіони". К.: ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. Одеса: ОНЮА, 2004. 135 с.
5. Інституційна система Європейського Союзу: методичні вказівки / М. Д. Василенко, О.В. Пасечник, В.В. Форманюк. О.: Симекс-прінт, 2018. 184 с.
6. Кавешников Н. Ю., Матвеевский Ю. А. Европейский союз: история, институты, политика. Учебник / Под ред. Н. Ю. Кавешникова. М.: Издательство «Аспект Пресс», 2017. 320 с.
7. Муравйов В.І. (ред.), Шпакович О.М. та інші. Європейське право: право Європейського Союзу. Книга 1. Інституційне право Європейського Союзу. Підручник. Київ: Ін Юре, 2015. 312 с.
8. Паппас С. Європейське управління: Навч.посібник. К., 2004.
9. Трагнюк О. Я. Деякі концептуальні засади побудови інституційної системи Європейського Союзу. *Державне будівництво та місц. самоврядування: зб. наук. пр.* Вип.10. Х.: Право, 2005. С. 67-76.
10. Четвериков А.О. Основные органы Европейского Союзу (конституционно-правовой аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. М.,1999. 26 с.

11. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union *Blackstone's EU Treaties and legislation/* N.Foster (ed.). Oxford: Oxford University Press, 2014. pp.21-112

12. Peterson J. Shackleton. The institutions of the European Union. 2nd ed. Oxford university press, 2006.

13. Treaty on European Union, together with the complete text of the Treaty establishing the European Community. *Official Journal of the European Communities*. C 224 Volume 35, 31 August 1992.

14. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *Official Journal of the European Union*. C 306, Volume 50, 17 December 2007.

Тема 7. Судова система, консультативні та спеціалізовані органи ЄС.

Лекція (2 год.)

Загальна характеристика судової системи ЄС. Суд Європейського Союзу: юрисдикція, порядок формування, принципи функціонування, процедура розгляду справ. Опосередковане оскарження та преюдиціальна процедура. Особливості судового прецедента в європейському праві. Трибунал (Трибунал першої інстанції): статус та повноваження. Інститут генеральних адвокатів.

Роль консультативних та спеціалізованих органів в функціонуванні Європейського Союзу. Комітет постійних представників (КОРЕПЕР), його склад та функції. Підкомітет заступників постійних представників. Економічний і Соціальний Комітет (ЕКОСОК): Порядок формування та функції. Комітет регіонів: склад, порядок формування, повноваження. Омбудсман: порядок призначення, функції. Порядок звернення до Омбудсмана, юридична сила рішень.

Агенції (установи) ЄС: статус, функції та завдання.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (2 год.):

1. Засоби судового захисту в Європейському Союзі.
2. Форми судового захисту: опосередковане оскарження та преюдиціальна процедура.

3. Специфіка правового статусу «установ» ЄС (Європол, Євроюст, європейські агенції тощо).
4. Порівняльний аналіз повноважень Омбудсманів в державах-членах та європейського Омбудсмана.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Суд Європейського Союзу – особливий інститут, що уособлює в собі функції міжнародного, конституційного, адміністративного суду та має також деякі кримінальні повноваження. Протягом теми необхідно розглянути особливості судового захисту права в рамках ЄС: існування двох рівнів захисту – національного та наднаціонального.

Захист права ЄС у Суді ЄС складається з прямих та непрямих проваджень.

Потрібно проаналізувати наступні види проваджень:

- провадження проти держав-членів, що порушують свої зобов'язання за правом ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС.

- провадження проти інститутів, що ухвалюють незаконні правові акти ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер судових рішень.

- провадження проти незаконної бездіяльності інститутів ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС.

- преюдиціальні провадження: визначення, природа, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС. Забезпечення Судом ЄС єдності в застосуванні та тлумаченні права ЄС.

- позови, що подаються Комісією, і підстави для подання позовів.

Також в рамках цієї теми потрібно розглянути статус та повноваження таких консультативних та спеціалізованих органів, як Комітет постійних представників, Економічний і Соціальний Комітет, установи Європейського Союзу. Слід визначити їх систему, її розвиток на сучасному етапі.

В рамках цієї теми також необхідно проаналізувати правовий статус Омбудсмана, порядок його обрання та припинення його повноважень. Визначити повноваження Омбудсмана та порядок звернення до нього. Розкрити підстави та

процедури розгляду Омбудсманом справ за фактами «порушення порядку управління» іншими органами ЄС.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Договор о Европейском Союзе в редакции Лиссабонского договора (Маастрихтский договор). URL: <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. Абашидзе А.Х., Иншакова А.О. (ред.) Право Европейского союза. В 2 ч. Учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2019. 293 с.
3. Бирюков М.М. Европейское право до и после Лиссабонского договора/ М.: Статут, 2013. 240 с
4. Грицяк, І.А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу: Підручник/за заг. ред. М.Бойцун. Х.: «Магістр», 2009 620 с
5. Комарова Т.В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС. Монографія. Харків: Право, 2018. 528 с.
6. Марченко, М.Н. Европейский союз и его судебная система. Москва: Проспект, 2015. 288 с.
7. Шпакович О.М. Роль суду Європейського Союзу в становленні та розвитку європейського права. *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. N 1. С.58-63
8. Энтин К.В. Право Европейского Союза сквозь призму практики Суда Европейского Союза: (монография). Статут. 2020. 324.
9. Komarova T. The Court of Justice of the European Union and International Legal Order. *Russian Law Journal*. 2017. Vol. 5, is. 3. P. 140–167.
10. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union *Blackstone's EU Treaties and legislation/ N.Foster (ed.)*. Oxford: Oxford University Press, 2014. pp.21-112
11. Treaty on European Union, together with the complete text of the Treaty establishing the European Community. *Official Journal of the European Communities*. C 224 Volume 35, 31 August 1992.

12. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *Official Journal of the European Union*. C 306, Volume 50, 17 December 2007.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЮ 2:

1. Інституційна структура ЄС – поняття, склад та класифікація.
2. Основні інститути ЄС - загальна характеристика правового статусу.
3. Європейський Парламент: особливості статусу та порядок формування,
4. Структура та повноваження Європейського Парламенту. Парламентський контроль.
5. Правовий статус депутатів Європейського Парламенту.
6. Законодавчий процес в ЄС.
7. Європейська Рада як інститут політичного керівництва ЄС.
8. Європейська Комісія головний інститут наднаціонального права. Склад та порядок формування.
9. Повноваження та відповідальність Європейської Комісії.
10. Рада ЄС: структура та особливості функціонування.
11. Порядок роботи та процедура голосування в Раді Європейського Союзу.
12. Судова система ЄС – загальна характеристика.
13. Статус та юрисдикція Суду ЄС.
14. Загальна характеристика Суду Першої інстанції.
15. Особливості судового захисту в системі Європейського Союзу. Позови, що подаються Комісією, і підстави для подання позовів.
16. Консультативні та спеціалізовані органи ЄС: статус та повноваження.
17. Економічний та Соціальний Комітет та Комітет Регіонів. Порядок створення; напрями діяльності.
18. Європейський Омбудсмен.
19. Рахункова палата (Палата Аудиторів) – статус та повноваження.
20. Механізм прийняття рішень інститутами ЄС. Міжурядовий та комунітарний методи – сутність та відмінності.
21. Бюджетний процес в ЄС: поняття та основні суб'єкти.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Сучасна інституційна система ЄС складається з:
 1. інститутів ЄС;
 2. інститутів та органів ЄС;
 3. інститутів, органів та установ ЄС.
 4. немає правильної відповіді.
2. Депутати Європейського Парламенту на його засіданнях об'єднуються на основі:
 1. країни обрання;
 2. статевої ознаки;
 3. політичних міркувань.
3. Інститут, що може притягувати до відповідальності держави-члени ЄС перед Судом ЄС:
 1. Європейська Рада;
 2. Європейська Комісія;
 3. Європейський Парламент.
4. Який з судових органів ЄС володіє «преюдиціальною юрисдикцією»:
 1. Суд ЄС;
 2. Трибунал Першої інстанції;
 3. Спеціалізовані трибунали.
5. Кількість інститутів Євросоюзу після прийняття Лісабонської угоди дорівнює:
 1. п'ять інститутів;
 2. сім інститутів;
 3. дев'ять інститутів.
6. Законодавчі акти ЄС мають право приймати тільки:
 1. Європейська Комісія, Європейський Парламент, Рада ЄС;
 2. Європейський Парламент;
 3. Європейський Парламент та Рада ЄС.

Змістовий модуль 3. Зовнішньополітичні напрямки діяльності ЄС.

Тема 8. Європейське право в галузі захисту прав людини.

Лекція (2 год.)

Етапи розвитку захисту прав людини в праві ЄС. Роль прецедентного права Суду ЄС. Договір про ЄС та Лісабонська угода в регулюванні статусу людини в ЄС. Місце Європейської конвенції по правах людини (ЕКПЛ) у європейському правопорядку. Хартія Європейського Союзу про основні права 2000 р.: передумови прийняття, новели, статус серед інших джерел права ЄС.

Сутність та принципи громадянства ЄС. Основні права та обов'язки людини та громадянина в ЄС. Гарантії прав та свобод людини та громадянина в ЄС: інституціональні, процесуальні та матеріальні. Допустимі обмеження здійснення прав і свобод, їх межі.

Співробітництво ЄС та Ради Європи стосовно захисту прав людини.

Семінар (2 год.)

1. Розвиток захисту прав людини у праві ЄС.
2. Хартія Європейського Союзу про основні права 2000 р.: передумови прийняття та склад.
3. Основні права та обов'язки людини та громадянина в ЄС.
4. Співробітництво ЄС та Ради Європи стосовно захисту прав людини.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (2 год.):

1. Зміст та принципи застосування Хартії ЄС про основні права.
2. Порівняльне дослідження національного та європейського громадянства.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

В рамках цієї теми потрібно розкрити інститут основ правового статусу людини і громадянина, його місце в системі права Європейського Союзу та джерела. Визначити способи закріплення принципів правового статусу особи в установчих договорах та інших джерелах права Європейського Союзу.

Слід звернути увагу на інститут громадянства Союзу на сучасному етапі, визначити перспективи його подальшого розвитку. Розглянути поняття і призначення гарантій прав і свобод, їх юридичне закріплення в актах ЄС.

Також тема розкриває особливості побудови системи основних прав в Хартії Європейського Союзу 2000 р. Необхідно визначити особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні і культурні права, гарантовані Європейським Союзом. Звернути увагу на права людини і права громадянина (права, зарезервовані для громадян Союзу). Проаналізувати основні новели, внесені Хартією, її місце серед джерел права ЄС, особливості її застосування в державах-членах.

Окремим питанням є співробітництво Європейського Союзу та Ради Європи у сфері захисту прав людини. Потрібно проаналізувати праву та інституційну основу цього співробітництва, а також основні програми, що реалізуються цими об'єднаннями.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Воскресенская Л. А. Защита прав человека в праве европейского союза: институциональный аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. М., 2012. 151 с.
2. Добрянський С. Європейський Союз та Рада Європи: можливості міжнародно-судового захисту прав людини (порівняльний аналіз). *Вісник Академії правових наук України*. 2000. N 3. С. 27-36.
3. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / уклад. і наук. ред. О. Л. Жуковська. К.: ВІПОЛ, 2004. 960 с.
4. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека/ отв. ред. Л. М. Энтин; Ин-т европ. права МГИМО (У) МИД России. 3-е изд., пересм. и доп. М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. 960 с.
5. Маклаков В.В. Права человека и гражданина в Европейском союзе. М.: ИНИОН РАН., 2006.
6. Маринів І. І. Взаємодія Суду Європейського Союзу із Європейським Судом з прав людини в аспекті захисту прав людини. *Право і суспільство*. 2019. № 5. С. 181-188.
7. Міщенко А.В. Актуальні проблеми обмеження прав людини в країнах Європейського Союзу. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 12 (1-2), 2020. С.152-155.

8. Муравйов В. Захист прав людини в Європейському Союзі. *Право України*. 2011. N 6. С. 85-100.
9. Рим О.М. Застосування Хартії основоположних прав Європейського Союзу та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у практиці Суду ЄС. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 11 / 3-4, 2019. С.55-63.
- 10.Саракуца М.О. Деякі аспекти реалізації політичних прав громадян Європейського Союзу *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 42-48.
- 11.Саракуца М.О. Деякі аспекти закріплення прав громадян Європейського Союзу в Хартії про основні права. *Матеріали 73-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* (28-30 листопада 2018 р., м. Одеса). Одеса: Фенікс, 2018. С.61-63.
- 12.Саракуца М. О. Інституційні гарантії прав людини в Європейському Союзі. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції* (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / За заг.ред. Л. О.Корчової, І.А.Дришлюка; уклад. А.В.Левенець, О.В. Нарожна. Одеса: Фенікс, 2019. С. 80-83.
- 13.Хартия Европейского Союза об основных правах: комментарий /под ред. С. Ю. Кашкина. М.: Юриспруденция., 2001. 203 с.
- 14.Янковський С. А. Інститут громадянства Європейського Союзу та тенденції його розвитку: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2014. 196 с.
- 15.Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal*. 2007. 14.12. С. 303. P. 0001-0016.
- 16.Polakiewicz J. The European Union's Charter of Fundamental Rights and the European Convention on Human Rights - Competition or Coherence in Fundamental Rights Protection in Europe. *European Review of Public Law*. 1996-2002.Vol. 14 (43), № 1. P. 863.
- 17.Wiener A. European citizenship / A.Wiener. London, 2010. 701 p.

Тема 9. Діяльність ЄС на міжнародній арені.

Лекція (2 год.)

Система представництва ЄС у зовнішніх зносинах. Правовий дуалізм зовнішньої політики ЄС. Зовнішньополітична діяльність Євросоюзу. Співробітництво із третіми країнами та гуманітарна допомога. Відносини ЄС з міжнародними організаціями. Делегації Союзу. Спільна зовнішня політика та політика безпеки (СЗПБ): специфіка правового регулювання. Принципи, інститути та засоби здійснення СЗПБ. Верховний представник із закордонних справ та безпекової політики (ВП): статус і повноваження. Спеціалізовані органи, підзвітні ВП. Європейська служба зовнішньополітичної діяльності.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Європейський Союз як комплексне політичне об'єднання підтримує тісні зв'язки з багатьма країнами світу, а також приймає активну участь не тільки в економічному, але й в політичному та в останній час навіть в безпековому розвитку Європи. Представництво ЄС на міжнародній арені здійснюється в двох напрямках і має багатокомпонентну систему. Треба проаналізувати відносини Євросоюзу з третіми країнами, міжнародними організаціями в рамках комунітарного права ЄС, а також реалізацію Спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Слід також розглянути статус та повноваження Верховного представника із закордонних справ та безпекової політики (ВП) та простежити формування та принципи функціонування спеціалізованих органів, підзвітних ВП.

Останнім часом Європейський Союз активно розвиває Європейську політику безпеки та оборони, для створення системи колективної безпеки для європейських держав. В рамках вивчення цієї теми треба проаналізувати етапи формування, засоби реалізації та практичні результати нової політики ЄС.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Договор о Европейском Союзе в редакции Лиссабонского договора (Маастрихтский договор). URL: <http://eulaw.ru/treaties/teu>

2. Березовська І. А. Угоди про асоціацію в Європейському Союзі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 121 (частина І). 2014. URL:<http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2385/2118>.
3. Гладенко О.М. Міжнародно-правове співробітництво України з Європейським Союзом у сфері Спільної зовнішньої політики та політики безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. О., 2010. 22 с.
4. Горданов И.Б. Международная деятельность Европейского Союза в современном миропорядке: автореф. дис. к.ю.н. М., 2007. 26с.
5. Ентін М.Л., Баймуратов М.О., Делінський О.А. Правові основи зовнішньої політики і політики у сфері оборони та безпеки ЄС. Навчальний посібник К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. 224 с.
6. Костюченко Я. М. Загальнотеоретичні підходи до міжнародно-правових форм співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами. *Альманах міжнародного права*. Випуск 12. 2016. С.13-22.
7. Муравйов В.І. (ред.), Микієвич М.М. та інші. Європейське право: право Європейського Союзу. Книга 3. Право зовнішніх зносин Європейського Союзу. Підручник. Київ: Ін Юре, 2015. 408 с.
8. Лісабонський Договір: аналіз впливу на відносини між ЄС та Україною у міжнародній, безпековій та оборонній політиці/ Упорядники: Коломієць О.В., Золкіна М.Ю., Головнєв Д.В., К.: , 2011, 90 с.
9. Олександров О.С. Розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. Перспективи для України. URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Aleksandrov-91492.pdf>.
10. Саракуца М.О. Правові засади Спільної Зовнішньої політики Європейського Союзу: загальнотеоретична характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2011. 202 с.
11. Саракуца М.О. Місце Європейської служби зовнішньої діяльності в системі органів Європейського Союзу *Правова держава*. 2012. № 15. С. 283-287.
12. Слепак В.Ю. Правовые аспекты общей политики безопасности и обороны Европейского Союза: Автореф. канд. юрид. наук М. 2010. – 22 с.

Тема 10. Правове регулювання співробітництва України та ЄС.

Лекція (2 год.)

Основні етапи еволюції співробітництва України та ЄС. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС: правова сутність. Спільна Стратегія ЄС щодо України. Європейська політика сусідства (ЄПС). План дій Україна – ЄС: основні положення. Правове регулювання Східного Партнерства. Адаптація українського законодавства до європейських стандартів – основні напрямки. Безвізовий режим між Україною та ЄС – принципи та умови.

Інституційна структура співробітництва України та ЄС. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС – правова сутність. Перспективи розвитку відносин України та Європейського Союзу.

Семінар (2 год.)

1. Еволюція відносин ЄС- Україна.
2. Правова база співробітництва України та Євросоюзу.
3. Східне Партнерство – сутність та участь України.
4. Інституційна структура співробітництва України та ЄС.
5. Угода про Асоціацію – процес прийняття та зміст.
6. Адаптація українського законодавства до європейських стандартів.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (4 год.):

1. Аналіз правових актів Європейського Союзу стосовно відносин з Україною.
2. Порівняльний аналіз статусу України та країн, які мають статус асоційованих держав.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Питання європейської інтеграції є провідним напрямком української зовнішньої політики. Тому дуже важливо простежити основні етапи та правову основу стосунків нашої держави та ЄС, а також ознайомитися з реальними механізмами цього співробітництва.

Необхідно провести правовий аналіз Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС, а також Спільної Стратегії ЄС щодо України як базових

договорів, які стали основою для регулювання відносин ЄС та України впродовж багатьох років.

Треба розглянути механізми Європейської політики сусідства та Східного партнерства, які є додатковою силою подальшого розвитку.

Угода про асоціацію, прийнята у 2014 році, створює можливості для поглиблення торгівельних та економічних відносин між Україною та Європейським Союзом, зокрема, для створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, посилення співробітництва на рівні політичного діалогу, ключовою ціллю якого є створення політичної асоціації між сторонами, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки. Підписання Угоди про асоціацію зумовлює радикальні зміни у правотворчій та правозастосовчій практиці. Слід проаналізувати основні положення Угоди та процес їх реалізації українською стороною, щодо основних напрямків співпраці з Європейським Союзом, а також сформулювати основні проблеми правового та практичного характеру, які стають на заваді ефективній реалізації положень Угоди.

Адаптація українського законодавства до європейських стандартів має напрямки, як в політичній та економічній, так і в інших сферах. Потрібно розкрити механізм та правові інструменти адаптації законодавства України до законодавства ЄС, проаналізувати останні проекти та програми, а також практичні результати їх втілення.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Основні:

1. Лабораторія законодавчих ініціатив. План дій Україна – Європейський Союз та його законодавча імплементація. URL: <https://parlament.org.ua/2005/03/15/plan-dij-ukrayina-yeuropejskij-soyuz-ta/>.

2. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію: Міжнародний документ від 20.11.2009, 12.11.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_990#Text.

3. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Концепція від 16.08.1999 № 1496. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-%D0%BF#Text>.

4. План дій "Україна - Європейський Союз". К., 2005.

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

6. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Міжнародний документ від 14.06.1994.

Спеціальна література:

1. Анакіна Т.М. Особливості політики Східного партнерства у контексті європейської інтеграції України. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1501/1/Anakina_48_61.pdf.
2. Артёмов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: Навчальний посібник у 2-х книгах, Книга 1: Україна-Європейський Союз Ужгород: Ліра, 2008. 476 с.
3. Асоціація як новий формат відносин України з Європейським Союзом: політичний, правовий, економічний та інформаційний аспекти: монографія /за заг. ред. В.В. Копійки і М.С. Дорошка. К.: ВПЦ "Київський університет", 2018. 388 с.
4. Березовська І.А. Практичні аспекти застосування норм права ЄС в законодавстві України на виконання Угоди про Асоціацію. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 12 (1-2), 2020. С. 66-70.
5. Божко В.М. Правове підґрунтя для адаптації права України до права Європейського Союзу. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року): у 2 ч. Полтава: Россава, 2017. Ч. 1. С.10-14.
6. Костюченко Я. М. Модель інституційного забезпечення реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №1. С. 133-137.

7. Макаруха З.М. 10-а річниця заснування ініціативи ЄС «Східне партнерство»: нагода обговорити майбутнє Партнерства після 2020. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 9 (2), 2018. С. 17-26.
8. Мороз О. Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Альманах міжнародного права*. Випуск 23. 2020. С. 21-28.
9. Муравйов В.І., Микієвич М.М. та інші. Європейське право: право Європейського Союзу. Книга 3. Право зовнішніх зносин Європейського Союзу. Підручник. Київ: Ін Юре, 2015. 408 с.
10. Мушак Н. Б. Реалізація Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. *Віче*. №6, березень 2015 URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4639/>.
11. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: Навчальний посібник-хрестоматія у 2-х частинах., Ч.1/Уклад. і коментар: Артёмов І.В., Вітер Д.В., Загайнова Л.І. та інші. Ужгород: "Ліра", 2007. 452 с
12. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС / В.Сіденко та ін. Київ: Заповіт, 2018. 214с.
13. Право Європейського Союзу: підручник: у 3-х кн. / за заг. ред. В.І.Муравйова. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2014.
14. Садовская О.Н. Соглашение об Ассоциации Украины с ЕС как источник конституционного права. *Правова держава*. 2014. №18. С.33-40.
15. Селезньов В.Є. Європейська інтеграція України та реалізація європейських цінностей. *Право Європейського Союзу: сучасний стан, виклики та перспективи: міжнар. наук. конф. (25 листоп. 2016 р., м. Одеса)*. Одеса: Фенікс, 2016. С.48-51.
16. Чулінда Л. І. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС як складова процесу інтеграції України до Європейського Союзу. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 12 (1-2), 2020. С. 119-125.
17. Яковюк І.В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2014. 474 с.
18. Smyrnova K. Europeanization as a factor of Ukrainian legal order transformation. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 12 (1-2), 2020. Р. 45-48.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЮ 3:

1. Європейський Союз та його громадяни. Громадянство в ЄС.
2. Права людини та європейське право.
3. Гарантії прав людини та громадянина в управі ЄС.
4. Обмеження прав людини у праві ЄС.
5. Співробітництво ЄС та Ради Європи в питаннях захисту прав людини.
6. Основні напрямки у політиці ЄС.
7. Правовий аналіз Хартії Європейського Союзу про основні права (2000).
8. Правові основи зовнішньої політики Європейського союзу.
9. Співробітництво ЄС із третіми країнами та гуманітарна допомога.
10. Міжнародні угоди ЄС. Угоди з третіми країнами і міжнародними організаціями. Роль Ради, Комісії і Парламенту.
11. Європейська дипломатична служба – порядок формування, повноваження.
12. Президент ЄР та Верховний представник з питань зовнішньої політики: статус та повноваження.
13. Спільна політика безпеки та оборони.
14. Еволюція правовідносин Україна - ЄС.
15. Правове регулювання співробітництва ЄС і України – основні напрямки.
16. Адаптація українського законодавства до європейських стандартів.
17. Східне Партнерство – сутність та порядок реалізації.
18. Інституційна структура співробітництва України та ЄС.
19. Правові джерела співробітництва України та Європейського Союзу.
20. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС – порядок розробки та правова сутність.
21. Структура та зміст Угоди про Асоціацію.
22. Механізми та порядок реалізації положень Угоди про асоціацію.
23. Перспективи розвитку ЄС.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Яким чином співвідносяться такі об'єднання як Європейський Союз та Рада Європи:

1. Вони є незалежними одно від одного;
2. Європейський Союз входить до складу Ради Європи;
3. Положення засновницьких договорів ЄС є обов'язковими для Ради Європи.

2. Хартія ЄС про основні права вступила в силу:

1. в 1992 р.;
2. в 2000 р.
3. в 2009 р.

3. Програма «Східне Партнерство» розповсюджується на:

1. держави-члени ЄС;
2. міжнародні організації;
3. країни-сусіди ЄС;

4. Політичний документ, підписаний між Україною та ЄС у 2009 р., який за своєю природою є «м'яким документом», має назву:

1. План дій Україна - ЄС;
2. Акт о співробітництві між Україною та ЄС в рамках «Східного Партнерства»;
3. Порядок денний асоціації Україна – ЄС.

5. Як співвідносяться дія Хартії ЄС про основні права 2000 р. та Європейської Конвенції з права людини 1950 р.

1. Положення Хартії мають перевагу, оскільки вона є більш сучасним документом в сфері захисту прав людини;
2. Положення Європейської Конвенції зберігають свою юридичну обов'язковість в правовій системі ЄС;
3. Європейська конвенція та Хартія ЄС мають різний склад учасників, тому вони загалом ніяк не співвідносяться.

6. Особливістю Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС є те, що:

1. вона складає другу опору ЄС;
2. рішення, прийняті для її реалізації, не мають юридичної сили;
3. вона здійснюється на основі принципу міждержавного співробітництва.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПРАВА ЄС»

1. Поняття європейської інтеграції.
2. Європейський Союз: поняття, склад, громадяни, офіційні мови та символи.
3. Територія ЄС та Шенгенський простір – спільні риси та відмінності.
4. Основні теорії сутності Європейського Союзу
5. Особливості правової природи ЄС.
6. Основні методи регулювання Європейського права.
7. Феномен ЄС як державотворення.
8. Умови приєднання та виходу зі складу ЄС.
9. Розвиток інтеграційних ідей у Європі з 14 ст. до кінця Другої Світової війни.
10. Європейське Товариство вугілля та сталі.
11. Європейське Співтовариство з атомної енергії – сутність та структура.
12. Створення Європейського Економічного Співтовариства.
13. Еволюція ЄЕС до ЄС: від Римського Договору до Маастрихтських угод.
14. Основні етапи розширення ЄС.
15. Створення Європейського Союзу (ЄС). Маастрихтська угода.
16. Амстердамська угода - загальна характеристика.
17. Конституція для Європи – сутність та причини провалу ратифікації.
18. Лісабонська угода – процес прийняття та основні новели.
19. Система та структура європейського права.
20. Європейське право: основні принципи дії.
21. Принципи субсидіарності та пропорційності.
22. Відповідальність держав-членів за порушення європейського права.
23. Відповідальність ЄС за порушення європейського права.
24. Загальна характеристика основних джерел права ЄС.
25. Поняття та сутність „*acquis communautaire*”.
26. Установчі договори як основа правової системи ЄС.
27. Джерела вторинного права – особливості та класифікація.
28. Прецедентне право Європейського Союзу.

- 29.Співвідношення європейського та міжнародного права.
- 30.Співвідношення європейського та національного права держав-членів.
- 31.Поняття та правова природа компетенції Євросоюзу.
- 32.Класифікація видів компетенції ЄС.
- 33.Міжнародна правосуб'єктність Європейського Союзу.
- 34.Інституційна структура ЄС – поняття, склад та класифікація.
- 35.Основні інститути ЄС - загальна характеристика правового статусу.
- 36.Європейський Парламент: особливості статусу та порядок формування.
- 37.Структура та повноваження Європейського Парламенту. Парламентський контроль.
- 38.Правовий статус депутатів Європейського Парламенту.
- 39.Законодавчий процес в ЄС.
- 40.Європейська Рада як інститут політичного керівництва ЄС.
- 41.Європейська Комісія головний інститут наднаціонального права. Склад та порядок формування.
- 42.Повноваження та відповідальність Європейської Комісії.
- 43.Рада ЄС: структура та особливості функціонування
- 44.Порядок роботи та процедура голосування в Раді Європейського Союзу.
- 45.Судова система ЄС – загальна характеристика.
- 46.Статус та юрисдикція Суду ЄС.
- 47.Загальна характеристика Суду Першої інстанції.
- 48.Особливості судового захисту в системі Європейського Союзу. Позови, що подаються Комісією, і підстави для подання позовів.
- 49.Консультативні та спеціалізовані органи ЄС: статус та повноваження.
- 50.Економічний та Соціальний Комітет та Комітет Регіонів. Порядок створення; напрями діяльності.
- 51.Європейський Омбудсмен.
- 52.Рахункова палата (Палата Аудиторів) – статус та повноваження.
- 53.Механізм прийняття рішень інститутами ЄС. Міжурядовий та комунітарний методи – сутність та відмінності.
- 54.Бюджетний процес в ЄС: поняття та основні суб'єкти.

55. Правовий статус «установ» Європейського Союзу.
56. Європейський Союз та його громадяни. Громадянство в ЄС.
57. Права людини та європейське право.
58. Гарантії прав людини та громадянина в управі ЄС.
59. Обмеження прав людини у праві ЄС.
60. Співробітництво ЄС та Ради Європи в питаннях захисту прав людини.
61. Основні напрямки у політиці ЄС.
62. Правовий аналіз Хартії Європейського Союзу про основні права (2000).
63. Правові основи зовнішньої політики Європейського союзу.
64. Співробітництво ЄС із третіми країнами та гуманітарна допомога.
65. Міжнародні угоди ЕС. Угоди з третіми країнами і міжнародними організаціями. Роль Ради, Комісії і Парламенту.
66. Європейська дипломатична служба – порядок формування, повноваження.
67. Президент ЄР та Верховний представник з питань зовнішньої політики: статус та повноваження.
68. Спільна політика безпеки та оборони.
69. Еволюція правовідносин Україна – ЄС.
70. Правове регулювання співробітництва ЄС і України – основні напрямки.
71. Адаптація українського законодавства до європейських стандартів.
72. Східне Партнерство – сутність та порядок реалізації.
73. Інституційна структура співробітництва України та ЄС.
74. Правові джерела співробітництва України та Європейського Союзу.
75. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС — порядок розробки та правова сутність.
76. Структура та зміст Угоди про Асоціацію.
77. Механізми та порядок реалізації положень Угоди про асоціацію.
78. Перспективи розвитку ЄС.

**СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ
ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»**

Нормативний матеріал:

Законодавство України:

1. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки. Послання Президента України до Верховної Ради. К.: Преса України, 2002. 74с.
2. Лабораторія законодавчих ініціатив. План дій Україна – Європейський Союз та його законодавча імплементація. URL: <https://parlament.org.ua/2005/03/15/plan-dij-ukrayina-yevropejskij-soyuz-ta/>.
3. Офіційний державний сайт Міністерства закордонних справ. Договірноправова основа співробітництва Україна – ЄС. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/vidnosini-ukrayina-yes/dogovirno-pravova-spivrobitnictva-ukrayina-yes>
4. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію: Міжнародний документ від 20.11.2009, 12.11.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_990#Text.
5. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Концепція від 16.08.1999 № 1496. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-%D0%BF#Text>.
6. Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Указ Президента України від 30.09.2000 р. № 1033/2000. Методично-нормативний посібник з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. К., 2000.
7. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14.09.2000 р. № 1072/2000. Методично-нормативний посібник з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. К., 2000.

8. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Програма Верховної Ради України від 18.03.2004 № 1629-IV. *Офіційний Вісник України*. 2004. № 27.
9. План дій "Україна – Європейський Союз". К., 2005.
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
11. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Міжнародний документ від 14.06.1994.

Законодавство Європейського Союзу:

12. Договір о Європейском Союзе в редакции Лиссабонского договора (Маастрихтский договор). URL: <http://eulaw.ru/treaties/teu>
13. Договір о функционировании Европейского Союза. URL: <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>
14. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal*. 2007 14. 12. C 303. – p. 0001-0016.
15. Consolidated version of the Treaty on the European Union. *Blackstone's EU Treaties and legislation/ N.Foster (ed.)*. Oxford: Oxford University Press, 2014. pp.1-20.
16. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union *Blackstone's EU Treaties and legislation/ N.Foster (ed.)*. Oxford: Oxford University Press, 2014. pp.21-112
17. European Council. Copenhagen Criteria/ European Council. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-93-3_en.htm?locale=en
18. Treaty on European Union, together with the complete text of the Treaty establishing the European Community. *Official Journal of the European Communities*. C 224 Volume 35, 31 August 1992.
19. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. Luxembourg, 1997. (Амстердамський Д-р 1997 р.).

20. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *Official Journal of the European Union*. C 306, Volume 50, 17 December 2007.

Навчальна література:

21. Абашидзе А.Х., Иншакова А.О. (ред.) Право Европейского союза. В 2 ч. Учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2019. 293 с.
22. Аннерс Э. История европейского права / Пер. со швед. М. 1994.
23. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу: підручн. для студ. вищих навч. закладів. Одеса : Фенікс, 2012. 390 с.
24. Асоціація як новий формат відносин України з Європейським Союзом: політичний, правовий, економічний та інформаційний аспекти. Монографія / Копійка В.В., Дорошко М.С., Кондратенко О.Ю. та ін. К.: ВПЦ "Київський університет", 2018. 389с.
25. Бирюков М.М. Европейское право до и после Лиссабонского договора. М.: Статут, 2013. 240 с.
26. Глотов С.А. Право Европейского Союза в редакции Лиссабонского договора: Учебное пособие М.: Издательство Международного юридического института, 2010. 452 с.
27. Грицяк, І.А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу: Підручник/за заг. ред. М.Бойцун. Х.: «Магістр», 2009. 620 с.
28. Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англ. К.: К.І.С., 2006. 696 с.
29. Дэйвис К. Право Европейского Союза: Пер. с англ. изд. К.: Знання, 2005. 406 с.
30. Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями/ отв. ред. С.Ю. Кашкин; пер. А.О. Четвериков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФА-М, 2017. 650 с.
31. Европейское право. Основы интеграционного права Европейского Союза и Евразийского экономического союза / М.Л. Энтин, Л.М. Энтин. НОРМА, ИНФРА-М, 2018.

32. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека/ отв. ред. Л. М. Энтин; Ин-т европ. права МГИМО (У) МИД России. 3-е изд., пересм. и доп. М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. 960 с.
33. Європейський Союз: економіка, політика, право: енцикл. слов. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: ВПЦ "Київ. ун-т", 2011.
34. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. 2-ге вид., виправл. і доповн. К.: Знання, 2012. 759 с.
35. Європейське право. Право Європейського союзу. У 4-х кн. / Муравйов В.І., Шпакович О.М., Святун О.В., Лисенко О.М. ІН ЮРЕ. 2015.
36. Інституційна система Європейського Союзу: методичні вказівки / М. Д. Василенко, О. В. Пасечник, В. В. Форманюк. О.: Симекс-прінт, 2018. 184 с.
37. Кавешников Н. Ю., Матвеевский Ю. А. Европейский союз: история, институты, политика. Учебник / Под ред. Н. Ю. Кавешникова. М.: Издательство «Аспект Пресс», 2017. 320 с.
38. Капустин А. Я. Право Европейского Союза: учебник для вузов. Москва: Издательство Юрайт, 2017. 387с.
39. Кашкин С. Ю., Калиниченко П. А., Четвериков А. О. Введение в право Европейского Союза: учебник / Под ред. Кашкина С. Ю. 3-е изд., перераб. и доп. М.: «Эксмо», 2010. 384 с.
40. Кашкин С. Ю. Право Европейского союза: учебник для академического бакалавриата / С. Ю. Кашкин, П. А. Калиниченко, А. О. Четвериков. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 386 с.
41. Маклаков В.В. Права человека и гражданина в Европейском союзе. М.: ИНИОН РАН, 2006.
42. Макуев Р. Х. Право и институты Европейского Союза: учебное пособие / Макуев Р.Х., 3-е изд., перераб. и доп. Москва :Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2015. 288 с.
43. Марченко, М.Н. Европейский союз и его судебная система. Москва: Проспект, 2015. 288 с.

44. Марченко М.Н. Европейский союз: настоящее и будущее: сравнительное теоретико-правовое исследование. Москва: Проспект, 2017. 528 с.
45. Мухаева Н.Р. Право Европейского Союза.. Изд-во «ЮНИТИ-ДАНА». М., 2017. 159 с.
46. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: Навчальний посібник-хрестоматія у 2-х частинах., Ч.1/Уклад. і коментар: Артёмов І.В., Вітер Д.В., Загайнова Л.І. та інші.— Ужгород: "Ліра", 2007. 452с.
47. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / М.В. Буроменський, Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова та ін.; за заг. ред. М. В. Буроменського. Х. : Право, 2015. 328 с.
48. Паппас С. Європейське управління: Навч.посібник. К., 2004.
49. Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу: Навчальний посібник. К.: Таксон, 2005. 280с.
50. Право Європейського Союзу: підручн. / за ред. Р. А. Петрова. 7-ге вид. Київ: Істина, 2017. 384 с.
51. Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник /за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків: Право, 2019. 360 с.
52. Право Європейського Союзу: підручник /під ред. О.К. Вишнякова. Одеса: Фенікс, 2013. 883 с.
53. Право Європейського Союзу: навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеляна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». О.: Фенікс, 2019. 144 с.
54. Право Европейского Союза. /Под ред. профессора С.Ю.Кашкина. Учебник. 4-е изд., перераб. и доп. В 2 т. Т. 1. Общая часть. М.: Юрайт.2015. 647 с.
55. Право Европейского Союза / Под ред. проф. С.Ю.Кашкина. Учебник. 4-е изд., перераб. и доп. В 2 т. Т. 2. Особенная часть. М. Юрайт. 2015. 1023 с.
56. Свобода П. Вступ до європейського права / Пер. з чеської. К.: «К.І.С», 2006. 280 с.

57. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: Навчальний посібник у 2-х книгах, Книга 1:Україна-Європейський Союз /І.В.Артёмов. Ужгород: Ліра, 2008. 476 с.
58. Хартия Европейского Союза об основных правах: комментарий /под ред. С. Ю. Кашкина. М.: Юриспруденция., 2001. 203 с.
59. Хартли Т.К. Основы права Европейского Сообщества. Введение в конституционное и административное право Европейского сообщества / Пер. с англ. М., 1998. 703 с.
60. Энтин Л.М., Наку А.А. Европейское право. Учебник для вузов. М.: Инфра-М., 2007. 960 с.
61. European Union Politics/ Ed. by Michelle Cini. Oxford University Press, 2003.
62. Wan Gerven. The European Union: a polity of states and peoples/ Gerven Wan. - Stanford University Press, 2005.

Спеціальна література:

63. Анакіна Т.М. Особливості політики Східного партнерства у контексті європейської інтеграції України. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1501/1/Anakina_48_61.pdf.
64. Артёмов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: Навчальний посібник у 2-х книгах, Книга 1:Україна-Європейський Союз Ужгород: Ліра, 2008. 476 с.
65. Асоціація як новий формат відносин України з Європейським Союзом: політичний, правовий, економічний та інформаційний аспекти: монографія /за ред. В.В. Копійки і М.С. Дорошка. К.: ВПЦ "Київський університет" 2018. 388 с.
66. Бартенев С.А. Разграничение компетенции между Европейским Союзом и государствами-членами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2008. 31 с.
67. Березовська І. А. Угоди про асоціацію в Європейському Союзі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 121 (частина І). 2014. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2385/2118>.
68. Березовська І.А. Практичні аспекти застосування норм права ЄС в законодавстві України на виконання Угоди про Асоціацію. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 12 (1-2), 2020. С. 66-70.

69. Божко В.М. Правове підґрунтя для адаптації права України до права Європейського Союзу. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року): у 2 ч. Полтава: Россава, 2017. Ч. 1. С.10-14.
70. Буряк П.Ю., Гупало О.Г. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник. К.: “Хай-Тек Прес”, 2007. 336 с.
71. Войников В.В. Правовые основы пространства свободы, безопасности и правосудия Европейского Союза: дис. ... д.ю.н. 12.00.10. М., 2019. 400 с.
72. Волошин Ю.О. Конституційне-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти. К.: Логос, 2010. 428с.
73. Воскресенская Л. А. Защита прав человека в праве Европейского союза: институциональный аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. М., 2012. 151 с.
74. Гладенко О.М. Міжнародно-правове співробітництво України з Європейським Союзом у сфері Спільної зовнішньої політики та політики безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. О., 2010.
75. Гоці С. Європейська Комісія: процеси ухвалення рішень і виконавчі повноваження / Пер. з італійської. К.: К.І.С., 2007. 202 с.
76. Добрянський С. Європейський Союз та Рада Європи: можливості міжнародно-судового захисту прав людини (порівняльний аналіз). *Вісник Академії правових наук України*. 2000. N 3. С. 27-36.
77. Довгань Е. К вопросу о статусе источников права Европейского союза. *Журнал международного права и международных отношений*. 2010. № 1 URL: http://www.evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=1661&Itemid=232
78. Ентін М.Л., Баймуратов М.О., Делінський О.А. Правові основи зовнішньої політики і політики у сфері оборони та безпеки ЄС. Навч. посібник. К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. 224 с.
79. Ентін Л.М. Інституційна структура та механізм прийняття рішень у Європейському Союзі. Навчальний посібник. Програма Tacis Європейського

- Союзу в Україні; Проект "Правничі студії в Україні: Київ та окремі регіони". К.: ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. Одеса: ОНЮА, 2004. 135 с.
80. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / уклад. і наук. ред. О. Л. Жуковська. К.: ВІПОЛ, 2004. 960 с.
81. Захарченко Д. Співвідношення норм права Європейського Союзу та норм національного права. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 11 / 3-4, 2019. С. 114-120.
82. Зіняк Л. В., Риндич Д. С. Інституційно-правовий механізм ЄС у сфері безпеки і оборони. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна*. Серія «ПРАВО». Випуск 29, 2020. С. 299-308.
83. Кавешников Н. Институционально-политическое развитие ЕС: кризис и варианты трансформации. *Мировая экономика и международные отношения*. т. 61, № 5, 2017, С. 14-24.
84. Кавешников Н. Ю. Великобритания и Европейский Союз: долгая история развода. Статья 1. Европейский вопрос. *Современная Европа*. 2018. № 5. С. 5-17.
85. Кавешников Н. Ю. Великобритания и Европейский Союз: долгая история развода. Статья 2. Сложный партнер. *Современная Европа*. 2018, № 6. С. 18–29.
86. Комарова Т.В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС. Монографія. Харків: Право, 2018. 528 с.
87. Комарова Т. В. Суд ЄС та національні інтереси держав – членів Європейського Союзу. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 134. С. 190-198.
88. Костюченко Я. М. Загальнотеоретичні підходи до міжнародно-правових форм співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами. *Альманах міжнародного права*. Випуск 12. 2016. С.13-22.
89. Костюченко Я. М. Модель інституційного забезпечення реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №1. С. 133-137.

90. Лазовскі А. Верховенство права Європейського Союзу: юридична авантюра, що окупилася. *Право України*. 6\2019. С. 35-52.
91. Лісабонський Договір: аналіз впливу на відносини між ЄС та Україною у міжнародній, безпековій та оборонній політиці/ Упорядники: Коломієць О.В, Золкіна М.Ю., Головнєв Д.В., К., 2011. 90 с.
92. Макаруха З.М. 10-а річниця заснування ініціативи ЄС «Східне партнерство»: нагода обговорити майбутнє Партнерства після 2020. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 9 (2), 2018. С. 17-26.
93. Маклаков В.В. Права человека и гражданина в Европейском Союзе / В.В. Маклаков. *Правоведение*. М.: ИНИОН РАН, 2006. 124 с.
94. Малахов В.П. Право Европейского Союза: проблема источников: монографія . М.: Моск. ун-т МВД России, 2003 192 с.
95. Маринів І. І. Щодо питання дії міжнародного права в правопорядку Європейського Союзу. *Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах*: зб. наук. ст. та тез повідом. міжнар. наук. конф. (м. Харків, 23 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 343-351.
96. Маринів І. І. Взаємодія Суду Європейського Союзу із Європейським Судом з прав людини в аспекті захисту прав людини. *Право і суспільство*. 2019. № 5. С. 181-188.
97. Марченко М.Н., Дерябина Е.М. Правовая система Европейского союза. Монография. М.: Норма, Инфра-М, 2012. 704 с.
98. Марченко М.Н. Понятие и основные особенности источников права Европейского Союза. *Вестник Московского университета*. Сер. 11: Право. 2009. № 2. С. 3-14.
99. Марченко, М.Н. Право Европейского Союза: вопросы истории и теории. Москва: Проспект, 2013. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=452624>
100. Мельничук Н. І. Захист прав людини в Україні та Європейському Союзі. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти*: матеріали II Всеукраїнської науково-

практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року) : у 2 ч. Полтава: Россава, 2017. Ч. 1. С. 92-94.

101. Микієвич М.М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: Монографія. Львів. 2005. 416 с.
102. Міщенко А.В. Актуальні проблеми обмеження прав людини в країнах Європейського Союзу. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 12 (1-2), 2020. С.152-15.
103. Мороз О.Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Альманах міжнародного права*. Випуск 23. 2020. С. 21-28.
104. Москаленко О.М. Джерела права Європейського Союзу (міжнародно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.11. К., 2006. 19 с.
105. Муравйов В.І. (ред.), Шпакович О.М. та інші. Європейське право: право Європейського Союзу. Книга 1. Інституційне право Європейського Союзу. Підручник. Київ: Ін Юре, 2015. 312 с.
106. Муравйов В. Захист прав людини в Європейському Союзі. *Право України*. 2011. N 6. С. 85-100.
107. Муравйов В.І. (ред.), Смирнова К.В. та інші. Європейське право: право Європейського Союзу. Книга 2. Матеріальне право Європейського Союзу. Підручник. Київ: Ін Юре, 2015. 456 с.
108. Муравйов В.І., Микієвич М.М. та інші. Європейське право: право Європейського Союзу. Книга 3. Право зовнішніх зносин Європейського Союзу. Підручник. Київ: Ін Юре, 2015. 408 с.
109. Мухаева Н.Р. Право Европейского Союза Учебное пособие. М.: Юнити-Дана, 2017. 159 с.
110. Мушак Н. Б. Реалізація Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. *Віче*. №6, березень 2015 URL: <http://vesche.kiev.ua/journal/4639/>(дата звернення: 10.10.2019).
111. Небеська М.С. Особливості компетенції Європейського Союзу. Розмежування компетенції між Європейським Союзом і державами-членами. *Альманах міжнародного права*. Випуск 16. 2017. С. 70-78.

112. Олександров О.С. Розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. Перспективи для України. URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Aleksandrov-91492.pdf>.
113. Передерій О. С. Право Європейського Союзу як чинник трансформації правових систем європейських держав: теоретико-правові аспекти. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна*. Серія «ПРАВО». Випуск 26, 2018. С. 33-37.
114. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС / В.Сіденко (керівник проекту) та ін. Київ: Заповіт, 2018. 214с.
115. Потемкина О.Ю. Пространство свободы, безопасности и правосудия Европейского Союза. М.: Европейский учебный институт при МГИМО(У): Гриф и К, 2011. 367 с.
116. Рим О.М. Застосування Хартії основоположних прав Європейського Союзу та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у практиці Суду ЄС. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 11/ 3-4, 2019. С.55-63.
117. Ромашкін С. В. Проблеми реалізації права на справедливий судовий розгляд. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / За заг.ред. Л. О.Корчевної, І.А. Дришлюка; уклад. А.В.Левенець, О.В. Нарожна. Одеса: Фенікс, 2019. С.71-74.*
118. Садовська О. М. Європейські стандарти права на громадянство. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції. Перші юридичні читання: Матеріали всеукраїнської дистанційної конференції, присвяченої 20-річчю створення економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (25 квітня 2018 року, м. Одеса). О.: Фенікс, 2018. С. 59-64.*
119. Садовская О.Н. Соглашение об Ассоциации Украины с ЕС как источник конституционного права. *Правова держава*. 2014. № 18. С.33-40.

120. Саракуца М.О. Деякі аспекти реалізації політичних прав громадян Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 42-48.
121. Саракуца М.О. Деякі аспекти закріплення прав громадян Європейського Союзу в Хартії про основні права: *Матеріали 73-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова* (28-30 листопада 2018 р., м. Одеса). Одеса: Фенікс, 2018. С. 61-63.
122. Саракуца М. О. Інституційні гарантії прав людини в Європейському Союзі. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції* (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / За заг.ред. Л. О.Корчової, І.А. Дришлюка; уклад. А.В.Левенець, О.В.Нарожна. Одеса: Фенікс, 2019. С. 80-83.
123. Саракуца М. О. Концепція демократії у діяльності ЄС щодо сприяння розвитку фундаментальних цінностей в Україні (розд. в кол. монографії) / *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України: колективна монографія* / за ред. д.ю.н., проф. Корчової Л.О., к.ю.н., доц. Кузнєцової З.В. О.: Фенікс, 2017. С. 192-214.
124. Саракуца М.О. Місце Європейської служби зовнішньої діяльності в системі органів Європейського Союзу. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 283-287.
125. Саракуца М.А. Некоторые проблемы современной миграционной политики Европейского Союза. *Правова держава*. 2016. № 22. С.150 – 155.
126. Саракуца М.О. Правовий аналіз Лісабонського Договору. *Правова держава*. 2008. № 10. С. 291-296.
127. Саракуца М.О. Правові засади Спільної Зовнішньої політики Європейського Союзу: загальнотеоретична характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2011. 202 с.
128. Саракуца М. О. Правовий статус висококваліфікованих працівників-мігрантів в Європейському Союзі. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, 25-26 січня

2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». С. 96 – 99.

129. Саракуца М.А. Тенденции и перспективы визовой политики Европейского Союза. *Сучасний вимір держави і права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Львів, 15–16 травня 2020 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. II. С. 120-123.
130. Саракуца М.О. Пілюк С.В. Правове регулювання боротьби з нелегальною міграцією в ЄС у сучасних умовах. *Альманах міжнародного права*. 2020. Випуск 23. С. 37-46.
131. Саракуца М.О., Ячменська М.М. Роль національних парламентів держав-членів Європейського Союзу у дотриманні принципу субсидіарності в діяльності інститутів ЄС. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*. Серія «Правознавство». 2018. Том 23. Випуск 1(32). С.199-207.
132. Світовий гравець. Зовнішні зв'язки Європейського Союзу /Представництво ЄК в Україні та Білорусії. К.:ТОВ «МЕКС», 2008.
133. Селезньов В.Є. Європейська інтеграція України та реалізація європейських цінностей. *Право Європейського Союзу: сучасний стан, виклики та перспективи: міжнар. наук. конф. (25 листоп. 2016 р., м. Одеса)*. Одеса: Фенікс, 2016. С.48-51.
134. Слепак В.Ю. Правовые аспекты общей политики безопасности и обороны Европейского Союза: Автореф. канд. юрид. наук. М. 2010.
135. Смирнова К.В. Ієрархія джерел права Європейського Союзу. Актуальні проблеми міжнар. відносин: 36. наук, праць. Вип. 40. Ч. II. 2003. С. 82-88.
136. Стрельцова О. В. Джерела права Європейського Союзу (теоретичні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2008. 20 с.
137. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом: Теорія та практика: Монографія. 2017. 532 с.
138. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу). Для підготовки до іспитів. Навчальний посібник. Центр навчальної літератури (ЦУЛ). 2020. 158 с.

139. Тітов Є.Б. Відповідальність представників держав-членів та персоналу на прикладі деяких інституцій Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія «ПРАВО»*. Випуск 29, 2020. С. 341-347.
140. Трагнюк О.Я. Деякі питання конституційно-правового регулювання членства держав у Європейському Союзі. *Політичні і правові проблеми становлення і розвитку держави на пострадянському просторі: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 черв. 2009 р. Харків: НДІ держ. будва та місцевого самоврядування АПрН України. 2009. С. 3-10.*
141. Трагнюк О. Я. Деякі концептуальні засади побудови інституційної системи Європейського Союзу. *Державне будівництво та місц. самоврядування: зб. наук. пр.* Вип.10. Х.: Право, 2005. С. 67-76.
142. Хартия Европейского Союза об основных правах. Комментарий / под ред. д.ю.н., проф. С.Ю. Кашкина. М.: Юриспруденция, 2001. 203 с.
143. Хоббі Ю. С. Правовий статус держав – кандидатів на вступ до Європейського Союзу: проблематика суверенітету. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 614-619.
144. Чайковська В.В. Про пряму дію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у правовій системі України. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2015. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_2/23.pdf.
145. Четвериков А.О. Основные органы Европейского Соююза (конституционно-правовой аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 М.,1999. 26 с.
146. Чулінда Л. І. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС як складова процесу інтеграції України до Європейського Союзу. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 12 (1-2), 2020. С. 119-125.
147. Шамраєва В. М. Політика безпеки та оборони ЄС: еволюція формування. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія «ПРАВО»*. Випуск 29, 2020. С.369-377.
148. Шендеровська А. В., Шендеровський А. Г.. Міжнародно-правові засади вступу України до Європейського Союзу: монографія. Умань: Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2009. 163 с.

149. Шевчук Б. Засади функціонування Європейського Союзу. *Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 44 С. 21-28.
150. Шпакович О. Принципи субсидіарності та пропорційності у праві Європейського Союзу. *Право України*. 2012. N 3/4. С. 321-329.
151. Шпакович О.М. Роль суду Європейського Союзу в становленні та розвитку європейського права. *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. N 1. С.58-63.
152. Энтин Л.М. Право Европейского Союза. Новый этап эволюции: 2009-2017 годы. М.: Изд-во «Аксиом», 2009.
153. Энтин К.В. Право Европейского Союза сквозь призму практики Суда Европейского Союза: (монография). Статут. 2020. 324 с.
154. Юхимюк О. Еволюція системи загальних принципів права Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. 2016. №1 (7). С. 53-57.
155. Якименко Х. Основні підходи щодо розуміння правового статусу Європейського Союзу. *Вісник Академії. правових наук України*. Харків: Право, 2008. № 2. С. 262-272.
156. Яковлєв В. В. Brexit як майбутній прецедент застосування статті 50 Договору про Європейський Союз. *Альманах міжнародного права*. Випуск 17. 2017. С. 29-38.
157. Яковюк І.В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2014. 474 с.
158. Янковський С. А. Інститут громадянства Європейського Союзу та тенденції його розвитку: дис. ... канд.юрид. наук: 12.00.11. К., 2014. 196 с.
159. Arnall Anthony, Chalmers Damian (eds.). *The Oxford Handbook Of European Union Law*. Oxford University Press, 2015. 1048 p.
160. *Comparative European Politics*. Oxford University press, 2008.
161. Craig P., de Búrca G. *EU Law. Text, Cases and Materials* Oxford, 2015. 1198 p.
162. Christiansen T., Ren C. *Constitutionalizing the European Union*. London: Macmillan, 2009
163. Dancygier R.M. *Immigration and conflict in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 345 p.

164. European Union Foreign Relation Law. Constitutional fundamentals/ Ed. by Marise Cremona and Bruno de Witte. Oxford and Portland, 2008. XV, 324 p.
165. Foster Nigel. European Law. Directions. Second Edition. New York: Oxford University Press, 2008.
166. Global views on the EU / Edited by Ortega M. Institute for Security Studies. *Chaillot Paper* N 72, November 2004 URL: www.iss-eu.org
167. Hailbronner K. Immigration and Asylum law and policy of the European Union. The Hague etc: Kluwer law international, 2000. 456 p.
168. Kaczorowska A. European Union Law. London, 2011. 1256 p.
169. Komarova T. The Court of Justice of the European Union and International Legal Order. *Russian Law Journal*. 2017. Vol. 5, is. 3. P. 140–167.
170. Luzzatto Gardner A., Eizenstat S. New Treaty, New Influence? *Foreign Affairs*. New York:Mar/Apr 2010. Vol. 89, Iss. 2, p. 104-119.
171. Peterson J. Shackleton. The institutions of the European Union/ 2nd ed. Oxford university press, 2006.
172. Petrov R. The Impact of the Court of Justice of the European Union on the Legal System of Ukraine. *Право України*. 6\2019. С. 53-68.
173. Polakiewicz J. The European Union's Charter of Fundamental Rights and the European Convention on Human Rights – Competition or Coherence in Fundamental Rights Protection in Europe. *European Review of Public Law*. 1996-2002.Vol. 14 (43), № 1. P. 863.
174. Piris J.-C. The Lisbon Treaty. A Legal and Political Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
175. Rosamond, B. Theories of European integration. Basingstocke: Macmillan Press LTD, 2000. 315 p.
176. Sarakutsa M. The future of the Eastern Partnership: building a shared european home. *CES Working Papers Series of the Centre for EU Studies at the University of Iasi*. 2016. Volume VIII, Issue 4. P.716- 737 (в співавторстві).
177. Shukurov T. External competence of the EU for international agreements. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 12 (1-2), 2020. P. 174-177.

178. Smyrnova K. Europeanization as a factor of Ukrainian legal order transformation. *Журнал європейського і порівняльного права*. Випуск 12 (1-2), 2020. Р. 45-48.
179. Weatherill S. Cases and Material on EU Law. Oxford, 2010.
180. Weatherill S. Guide to European Policies. Rixensart, 2009.
181. Wiener A. European citizenship. London, 2010. 701 p.
182. Wyatt D.A., Ross M.G., Amull A.M., Dashwood A.A. European Union Law. 4th ed. London, Sweet & Maxwell, 2000.

4. Інтернет-ресурси

ОФІЦІЙНІ ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА ЄС:

1. Офіційний Сайт Європейського Союзу: <http://www.europa.eu>.
2. Європейська Комісія: http://ec.europa.eu/index_en.htm
3. Рада ЄС: <http://www.consilium.europa.eu/en/european-council/>
4. Парламент ЄС: <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/>
5. Європейський Центральний Банк: <http://www.ecb.europa.eu>
6. Агентства в ЄС: http://europa.eu/agencies/index_en.htm
7. Офіс офіційних публікацій Європейського Союзу: <http://publications.europa.eu>

НОРМАТИВНІ АКТИ ТА ДОКУМЕНТИ ЄС

1. База даних законодавства ЄС: <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>
2. Офіційний журнал ЄС: <http://eur-lex.europa.eu/JOIndex.do?ihmlang=en>
3. Інформація про законодавчий процес на офіційному сайті ЄС. URL: http://europa.eu/eu-law/decision-making/procedures/index_en.htm
4. Treaties: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm>

ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА УКРАЇНИ:

Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Комітет асоціації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/dvostoronni-organi-asociaciyi-ukrayina-yes/komitet-asociaciyi>.

Євроінтеграційний портал Україна – Європа. Парламентський комітет асоціації. URL: <http://eu-ua.org/parlamentskyu-komitet-asociaciyi>

Національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. URL: <http://eap-csf.org.ua/778/>

Європейський простір URL: <https://euprostir.org.ua/opportunities>

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ:

ЄСВС – Європейське Співтовариство вугілля і сталі
ЄЕС – Європейське економічне співтовариство
Євратом – Європейське співтовариство атомної енергії
ЄСт – Європейське Співтовариство
ЄС – Європейський Союз
ЄЄА – Єдиний Європейський Акт
ЄПС – Європейське Політичне Співробітництво
Договір про ЄС – Договір про Європейський Союз
Суд ЄС – Суд Європейського Союзу
ООН – Організація Об'єднаних націй
ЄП, Європарламент – Європейський Парламент
ЄК, Єврокомісія – Європейська Комісія
ЄЦБ – Європейський Центральний банк
Європол – Європейське поліційне відомство
КОРЕПЕР – Комітет постійних представників
ЕВС – Економічний Валютний союз
ЕКОСОК - Економічний і Соціальний Комітет
ЄПС - Європейська політика сусідства
Сфера СЗБП – сфера спільної зовнішньої та безпекової політики
Сфера ВСКП – сфера внутрішніх справ та кримінального правосуддя
СхП – Східне партнерство
УА – Угода про Асоціацію

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Укладачі:

Марія Олександрівна Саракуца

Ольга Миколаївна Садовська

Сергій Володимирович Ромашкін

Методичні рекомендації

до вивчення навчальної дисципліни

«ОСНОВИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»

Для студентів денного (заочного) відділення економіко-правового факультету

Спеціальність: 081 право

Рівень вищої освіти: перший (бакалавр)

Підписано до друку 11.02.2021.

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 4,34.

Наклад 100 прим. Зам. № 2102-05.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).

Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.

Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160

e-mail: fenix-izd@ukr.net

www.feniksbooks.com